Ekonomi ve Dış Politika Araştırmaları Merkezi

edam

Centre for Economics and Foreign Policy Studies

Discussion Paper Series

Türkiye'nin Nükleer Programının Güvenlik Boyutu: Nükleer Diplomasi ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Politikaları

SİNAN ÜLGEN

Eylül 2011

Yönetici Özeti

Tarih, birçok Ortadoğu devletinin bir noktada füze ve kitle imha silahları (KİS) ile bağlantılı diğer teknolojileri satın alma teşebbüsünde bulunduğunu göstermiştir. Bunlara ek olarak, El Kaide ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK) gibi devlet dışı aktörlerin oluşturduğu tehditler de vardır. Tarihinin büyük bir bölümünde terörizm tehdidiyle karşı karşıya kalan Türkiye devlet dışı aktörlerin teşkil ettiği tehlikelere hiç yabancı değildir ve terörle mücadele etmek ve ayrıca KİS teknolojilerinin devlet dışı aktörlere ve haydut rejimlere yayılmasını önlemek üzere uluslararası ortaklarıyla yoğun bir şekilde çalışmıştır. Son yıllarda Türkiye'nin bu çabaları, yabancı enerji tedarikçilerine olan bağımlılığın azaltılması ve karbon salımlarının kısıtlanması amacıyla nükleer enerjiye yönelik ilginin artışıyla aynı döneme denk gelmiştir. O dönemden beri, Ankara nükleer silahları yayılmasını önlemeye yönelik politikalar ile nükleer güç sahibi olmayan devletlerin barışçıl nükleer teknolojiye erişim hakları arasında bir denge bulmak için yoğun bir çaba sergilemiştir.

İran ile yakınlaşan ilişkiler ve akabinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) hayır oyunun kullanılması, küresel dikkati Türkiye'nin silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme politikalarına yöneltmiştir. Öte yandan Ankara'nın taktik nükleer silahlar ve füze savunma sistemine dair pozisyonu uluslararası toplum tarafından halen büyük ölçüde anlaşılmamış olup uzmanların Türkiye'nin nükleer silahların yayılmasını önleme politikasını yanlış yorumlamalarına neden olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin kendi nükleer silahlanma programını hayata geçireceği yönünde spekülasyonların yapılmasına bile neden olmuştur.

Türkiye, nükleer silahların yayılmasına set çekmeyi amaçlayan uluslararası politikaları uzun zamandan beri desteklemektedir. Soğuk Savaş döneminde bu çabalar NATO'nun Varşova Paktı karşıtlarıyla stratejik stabiliteyi ve askeri eşitliği korumaya yönelik daha geniş kapsamlı girişimlerinin bir parçası olmuştur. Yayılma karşıtı rejimin gelmesiyle, Ankara, büyük ölçüde NATO üyeliği, Ortadoğu'daki konumu ve Soğuk Savaş dönemindeki ön cephe durumundan dolayı, güçlü yayılmayı önleme politikaları yürütmüştür. Türkiye KİS yayılmasına kesinlikle karşıdır, nükleer silahtan arındırılmış bölge oluşturulmasını desteklemekte ve nükleer silah sahibi devletlerin nihayetinde silahsızlanmasını savunmaktadır. Türkiye, KİS'in yayılmasını yöneten en kapsamlı üç Anlaşma olan NPT'yi, Kimyasal Silah Sözleşmesi'ni (CWC) ve Biyolojik Silah Konvansiyonu'nu (BWC) imzalamıştır.

Türkiye'nin nükleer diplomasisi, yerli nükleer enerji programını geliştirmeyi amaçlayan, nükleer silah sahibi olmayan bir devlet olması gerçeğinden büyük oranda etkilenmektedir. Ankara, NPT'de 4. Madde'yi katı bir şekilde yorumlamaya devam ederken kendisini yayılmanın önlenmesi alanında önde gelen ülkeler arasında konumlandırmıştır. 4. Madde, anlaşmaya imza atan her tarafa barışçıl nükleer faaliyetleri yürütme hakkını vermekte ve nükleer tedarikçi ülkelerin nükleer teknolojilerin ve malzemelerin değişiminde kolaylık sağlamalarını hüküm altına almaktadır. Son yıllarda, 4. Madde'nin Türkiye tarafından yorumu, özellikle nükleer enerjiye geçişe istekli ülkelerin zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerine erişmelerini sınırlamaya yönelik uluslararası çabalar söz konusu olduğunda, Türkiye ve bazı Batılı müttefikleri arasında bir sürtüşme nedeni olmuştur. Türkiye bu çabaları kendi nükleer programı için bir tehdit olarak görmüş ve NPT'ye taraf devletlerin nükleer teknolojilerine erişmesini zorlaştıracak önerilere karşı çıkmıştır.

Öte yandan Türkiye, NATO taahhütleri çerçevesinde, yaklaşık atmış yıl Amerikan nükleer silahlarına evsahipliği yapmıştır. Silahlar NATO'nun kolektif savunma doktrininin bir parçası olarak Türkiye topraklarına konuşlandırılmış ve Soğuk Savaş döneminde Varşova Paktı'ndan bir istilayı engelleme amacını taşımıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra silahların stratejik değeri azalırken, askeri değerleri ve Avrupa'da kalan taktik nükleer silahların (TNS) NATO güvenliğini pekiştirip pekiştirmediği konusu sorgulanmaya başlamıştır. Lizbon'daki 2010 NATO Zirvesi öncesinde, Belçika, Almanya, İtalya, Hollanda ve Türkiye'deki TNS'lerin durumu ve kullanılabilirliği hararetli tartışmalara konu olmuştur. İttifak içinde birçok ülke bu silahların geri çekilmesini savunurken, diğer bazı ülkeler bu öneriye karşı çıkmış ve NATO'ya yönelik nükleer tehdit ortadan kalkana dek bu silahların yerlerinde kalmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Türkiye topraklarındaki nükleer silah bulundurmaya devam etmekte ve diğer NATO ülkelerinin de İttifakın yük paylaşımı ilkesi gereği TNS'leri barındırmaya devam etmelerini beklemektedir.

Türkiye için Amerikan nükleer silahlarının Avrupa'da konuşlandırılması Atlantik ötesi güvenlik ittifakını güçlendirmekte ve caydırıcılığa katkıda bulunmaktadır. Ankara nükleer silahlardan arındırılmış bir dünyaya olan desteğini vurgularken bu çabaların büyük olasılıkla yıllar süreceğini ve bunun da silahsızlanma gerçekleşene dek inanılır bir asgari caydırıcı güç bulundurma zorunluluğuna yol açtığını ifade etmektedir. Türkiye'deki güvenlik politikası yapıcıları, nükleer silahları aynı zamanda bir statü sembolü olarak görmekte, bunların varlığının Amerikan-Türk savunma ortaklığının sağlamlığını gösterdiğine inanmaktadır. Silahların kaldırılması durumunda Türkiye'nin NATO içindeki konumunun olumsuz etkilenmesi varsayımı da sözkonusudur. Kısacası bu silahlar yalnızca caydırıcılık amacıyla bulunmamakta, ABD'nin Türkiye savunmasına olan taahhüdünü simgeleyen bir dizi siyasi anlam da içermektedir.

Türkiye'nin TNS'lerle ilgili konumu ayrıca bu konunun siyasileştirilmemesiyle de ilintilidir. Türkiye Jüpiter füzelerinin konuşlandırıldığı ülke olarak 1962'de Küba füze krizinin en ön cephesinde olmasına rağmen, nükleer silahlar meselesi ülkede bir iç tartışma konusu olmamıştır. Batı Avrupa ülkelerinin aksine, ülkede belirgin bir nükleer karşıtı siyasi güç bulunmamaktadır. Yeşil hareket siyasi açıdan zayıftır, hemen hemen hiç yoktur. Kalan partiler de açıkça tartışmanın ulusal güvenlik boyutuna öncelik vermiş ve nükleer karşıtı bir platform geliştirmemişlerdir. Ayrıca İngiltere ve Almanya'nın aksine, Türkiye ekonomik açıdan Çift Yetenekli Uçaklarının (DCA) geleceği konusunda ivedi bir kararla karşı karşıya değildir. Türk Hava Kuvvetleri'nin elindeki F-16'ların 2030 ortalarına kadar yenilenmesi gerekmemektedir. Bu nedenle, Türk politika yapıcılarını karar vermeye zorlayan herhangi bir ekonomik baskı bulunmamaktadır.

Lizbon'daki 2010 NATO Zirvesi sırasında yirmisekiz müttefik Balistik Füze Savunma Sistemi (BFSS'yi) ittifak genelinde bir misyon olarak benimseyip benimsememe konusunda sert tartışmalara girmiştir. Tartışmalar sırasında Türkiye'nin tutumu büyük şaşkınlığa ve yanlış anlamalara yol açmıştır. Türkiye, BFSS sisteminin komşu ülkelerle olan ilişkilerini daha kötüye götürmemesi, bütün Türkiye coğrafyasını kapsaması ve Türk topraklarındaki BFSS unsurlarının Türk ordusu tarafından kontrol edilmesi gerektiğini öne sürmüştür.Müttefiklerin Türk tarafının taleplerine uygun olarak İran ve Suriye'yi ismen tehdit olarak zikretmemeyi ve sistemi kimin kullanacağı konusundaki kararları ertelemeyi

kabul etmeleri üzerine mutabakata varılmıştır. Türkiye ayrıca topraklarında bir erken uyarı radarı bulundurmayı kabul etmiştir.

Türkiye'nin İran ve Suriye'yi spesifik birer tehdit olarak isimlendirmekteki isteksizliği uluslararası basın ve diğer NATO müttefikleri tarafından büyük ölçüde yanlış anlaşılmıştır. Ankara, özellikle İran'ın İttifaka karşı tehdit olarak ifade edilmesinin Tahran'daki muhafazakarları füze ve nükleer programlarını hızlandırmaya teşvik edeceğinden kaygı duymuştur. Bu saptamaların ışığında Türk tarafı dikkatli davranarak, İranlıları füze ve KİS programlarını hızlandırmaya teşvik edecek saldırgan bir söylemi benimsememeye özen göstermiştir. Türkiye kabiliyetleri esas alan bir yaklaşımı benimsemiş ve NATO'daki ortaklarına sistemi uygularken balistik füze kabiliyeti olan tüm ülkeleri gözönünde tutma çağrısında bulunmuştur. Buna ek olarak, yetkililer sistemin savunma amaçlı olması ve herhangi bir ülkeyi hedef olarak belirlememesi gerektiğine inanmaktadır. Türkiye tehditleri adlandırmanın yalnızca BFSS'yi alt etmek için karşı önlemler geliştirme isteğini hızlandıracağına inanmaktadır.

Kaynak ve zaman ayırmaya istekli devletlerin teknik engellerin üstesinden gelebildiğini ve birinci nesil nükleer silahları başarıyla geliştirebildiğini tarih göstermiştir. Ancak tarih aynı zamanda nükleer olanaklara sahip olmasına rağmen nükleerden uzak kalmayı tercih etmiş ülkelerle de doludur. Nükleer silahlara yönelme kararı teknik olanaklarla beraber karar vericinin niyetiyle de ilgilidir. Şu anda politika yapıcılar İran'ın nükleer silahlarının komşularını da nükleer seçeneği araştırmaya iteceğinden kaygı duymaktadırlar. Sık tekrarlanan bir gerekçeye göre, İran'ın nükleer silahı bölgede bir silahlanma yarışına yol açacaktır. Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan İran'a karşı yerli nükleer olanaklar geliştirmesi en muhtemel ülkeler olarak gösterilmektedir.

Ancak Türkiye'nin böylesine bir kararı uluslararası konumunda ciddi komplikasyonlar yaratacak, ekonomisine darbe vuracak , ABD ve diğer NATO müttefikleriyle ilişkilere ciddi hasar verecektir. Ayrıca, Türkiye'nin herhangi bir nükleer silahlanma girişimi ABD'nin sert tepkisini çekecek ve büyük olasılıkla Amerika'dan güvenlik garantilerini güçlendirme teklifi gelecek, bunun yanısıra Türkiye silahlanma çabalarını sürdürecek olursa yaptırım tehdidi sözkonusu olacaktır. Türkiye'nin nükleere sahip olmayan geçmişi ve uzun yıllardır NATO güvenlik taahhüdüne güvenmesi dikkate alındığında, bağımsız bir silah kabiliyeti uğruna köklü nükleer silahsızlık politikasını kolayca bir kenara atacağı bir senaryo hayal etmek güçtür.

Bir bütün olarak bakıldığında Ankara'nın açıklamaları ve hareketleri Türkiye'nin NATO'nun güvenlik garantisine sadık kalacağını, bir yandan da haberalma, izleme ve bilgi yönetimi yeteneğini arttırmak için yerli kabiliyetler geliştireceğine işaret etmektedir. Türkiye'de NATO nükleer silahlarının varlığı ve Türkiye'nin İttifaka üyeliği uzun vadeli savunma stratejisinin temelini oluşturmaktadır. İttifaktan ayrılmak veya yasadışı bir nükleer programa girişmek, savunma planlamalarını ciddi biçimde saptıracak ve Türkiye'nin güvenliğini sarsacaktır. İran'ın nükleer silahına karşı çok daha muhtemel bir tepki İncirlik hava üssündeki B-61'lerin savaşa hazırlıklarını sağlamak ve nükleer kabiliyetli önhat muharebe uçaklarının alınması ve bunlarla eğitimin sağlanmasıdır. Bu iki girişim bir arada nükleer silah kullanma isteği ve becerisine dayanan caydırıcılık ilkesini pekiştirecektir. Türkiye ayrıca büyük olasılıkla BFSS'nin konuşlandırılmasını ve geliştirilmesini de hızlandıracaktır. Daha geniş perspektifte,

Ankara ABD'yle daha yakınlaşacak ve Amerika'nın İran'ı kontrol altına alma çabalarına katılacaktır.

Türkiye'nin nükleer enerji ve nükleer silahlarına yayılmasının önlenmesiyle ilgili bir dizi konuda Batı'daki geleneksel ortaklarıyla olan uyumsuzluğu Türk siyaset yapıcılarının nükleer silah programı geliştirme düşünceleri olduğu şeklinde algılanmamalıdır. Türkiye'nin ulaştığı demokratik olgunluk düzeyi ve Ankara'nın uzun süredir Batı'yla olan birlikteliği böyle bir sonucu olanaksız kılmaktadır. Dış politikada gizli bir nükleer silah programının geliştirilmesi herhangi bir mantıktan yoksundur. Türkiye'nin hedefi, yumuşak ve akıllı gücüne dayanan önemli ve merkezi bir ülke olarak konumunu pekiştirmektir. Bu vizyon kuşkusuz bölgenin bir sonraki haydut devleti olmakla uyumlu değildir ve aksi demokratik toplumlarda seçimleri kaybetmenin kesin bir reçetesini oluşturmaktadır. İran'ın uluslararası toplumun tüm çabalarına rağmen nükleer silah sahibi olması senaryosunda bile, Türkiye'nin tepkisi tümüyle Tahran'ı kontrol etmek üzere belirlenen stratejide rol almak şeklinde olacaktır.

1 Giriş : Tehdit Algılarının Değişmesi

Soğuk Savaşın bitiminden beri, devletler terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması gibi asimetrik tehditlerle mücadele etmek için daha fazla kaynak ayırmaya başlamışlardır. Terörizme yoğunlaşan dikkatler, özellikle 11 Eylül'deki yıkıcı saldırıların ardından, doğal olarak kitle imha silahlarını kullanan devlet dışı aktörlerin dahil olduğu potansiyel senaryoları gündeme taşımıştır. Artan endişeler, 1990'ların başında Irak'ın gizli nükleer programı hakkındaki keşifler, A.Q. Khan'ın nükleer silahların yayılmasına yönelik kapsamlı şebekesinin ortaya çıkarılması ve Kuzey Kore ve İran'ın nükleer programları hakkında tartışmalarla üst üste gelmiştir. Son iki konu, nükleer silahların yayılmasında uzun bir geçmişe sahip bir bölge olan Ortadoğu'yu küresel silahsızlanma gündeminin ilk sıralarına çıkarmıştır.

Tarih, birçok Ortadoğu devletinin bir noktada füze ve kitle imha silahları (KİS) ile bağlantılı diğer teknolojileri satın alma teşebbüsünde bulunduğunu göstermiştir. Bunlara ek olarak, El Kaide ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK) gibi devlet dışı aktörlerin oluşturduğu tehditler de vardır. Tarihinin büyük bir bölümünde terörizm tehdidiyle karşı karşıya kalan Türkiye devlet dışı aktörlerin teşkil ettiği tehlikelere hiç yabancı değildir ve terörle mücadele etmek ve ayrıca KİS teknolojilerinin devlet dışı aktörlere ve haydut rejimlere yayılmasını önlemek üzere uluslararası ortaklarıyla yoğun bir şekilde çalışmıştır. Son yıllarda Türkiye'nin bu çabaları, yabancı enerji tedarikçilerine olan bağımlılığın azaltılması ve karbon salımlarının kısıtlanması amacıyla nükleer enerjiye yönelik ilginin artışıyla aynı döneme denk gelmiştir. O dönemden beri, Ankara nükleer silahları yayılmasını önlemeye yönelik politikalar ile nükleer güç sahibi olmayan devletlerin barışçıl nükleer teknolojiye erişim hakları arasında bir denge bulmak için yoğun bir çaba sergilemiştir.

Dış dünyada devlet dışı aktörler ve KİS yayılımına odaklılık, ülke içinde Adalet Kalkınma Partisi'nin (AKP) seçilmesi ve partinin "komşularla sıfır sorun"a dayalı dış politikasıyla büyük oranda eş zamana denk gelmiştir. İran ile yakınlaşan ilişkiler ve akabinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) hayır oyunun kullanılması, küresel dikkati Türkiye'nin silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme politikalarına yöneltmiştir. Türkiye'nin İran'ın nükleer programı konusunda izlediği tutum yakından takip edilmektedir. Öte yandan Ankara'nın taktik nükleer silahlar ve füze savunma sistemine dair pozisyonu uluslararası toplum tarafından halen büyük ölçüde anlaşılmamış olup uzmanların Türkiye'nin nükleer silahların yayılmasını önleme politikasını yanlış yorumlamalarına neden olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin kendi nükleer silahlanma programını hayata geçireceği yönünde spekülasyonların yapılmasına bile neden olmuştur.

Bu incelemenin amacı Türkiye'nin nükleer silahların yayılmasını önleme politikalarını, İran'ın nükleer sorunu, NATO'nun taktik nükleer silahları ve genel olarak nükleer caydırıcılık konusundaki politikalarını inceleyerek Ankara'nın nükleer alandaki politikalarına ışık tutmaktır. Bu makalenin sonunda Türkiye'nin nükleer geleceği ve Ankara'nın geleneksel Batı müttefiklerinden bağımsız olarak nükleer politikaları izlemeye eğilimli olup olmadığı konusunda bir analiz yer alacaktır.

2 Nükleer Yönetişim

2.1 Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Rejiminin Gelişimi

Nükleer silahların ve teknolojinin yayılmasını kontrol etmeye yönelik çabalar 1950'lilerin ortalarında başlamış ve Küba Füze Krizi ve Amerika Başkanı John F. Kennedy'nin gelecek on yıl içinde yirmibir ülkenin nükleer silah geliştirebileceği yönündeki uyarısının ardından hız kazanmıştır (Kennedy 1964, 280). Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, silahların kontrolü Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB'nin menfaatlerinin örtüştüğü nadir alanlardan biri olmuştur. 1950'lilerin başında iki rakip süper güç nükleer silahların yayılmasıyla mücadele etmek üzere bir dizi anlaşma müzakere etmeye başlamıştır. Başlangıçta, müzakereler nükleer silahların diğer ülkelere yayılmasını önleyerek stratejik stabiliteyi koruma amacına yönelik olmuştur.
KİS'nin yayılmasına ilişkin enstrümanlar üç farklı kategoriye ayrılabilir: 1) Silahların Kontrolü, 2) Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme, 3) Nükleer Silahların Yayılmasına Karşı Olma.

- **Silahların Kontrolü (Arms Control)–** Nükleer silahların ve bunların fırlatma araçlarının sayısını sınırlamaya yönelik anlaşmalar. Özünde bu anlaşmalar ABD – Rusya arasındaki nükleer dengeyi korumayı hedeflemektedir. Söz konusu anlaşmaların temelinde caydırıcılık ve karşılıklı garanti edilen imha prensipleri yeralmaktadır.

- **Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme (Non Proliferation) –** İhracat kontrolleri, antlaşmalar ve ad-hoc işbirlikleri aracılığıyla nükleer teknolojinin yayılmasını sınırlamayı hedefleyen anlaşmalar.

- **Nükleer Silahların Yayılmasına Karşı Olma (Counter Proliferation)–** Nükleer silahların yayılmasına önlemeye yönelik diplomasi başarısız olduğunda, KİS bulunduran düşman ülkeleri etkisiz hale getirmek için güç kullanımının gerekli olduğu durumlarda sunulan bir dizi politika seçeneği.

Nükleer silahların yayılmasıyla ilgili en önemli ve kapsamlı Anlaşma, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'dır (NPT). NPT, Birleşik Krallık, Çin, Fransa, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri dışında, anlaşmayı imzalayan tüm tarafların nükleer silah bulundurmasını veya almasını yasaklayan dünya çapında bir anlaşmadır.[1] Buna karşılık, nükleer güçler, nükleer teknolojinin barışçıl uygulamalarının arayışında nükleer silahı olmayan devletlere teknik destek vermeyi, nükleer silah yarışının sonlandırılması için müzakere etmeyi, nükleer silah sayısını azaltmayı ve nihayetinde silahsızlanmayı kabul etmiştir. Özünde, NPT, nükleer silahı olan ve olmayan devletler arasında, temelde nükleer silahı olmayan devletlerin nükleer teknolojiye erişim karşısında nükleer silah haklarından vazgeçmelerini öngören bir pazarlıktır. Nükleer silahı olmayan devletler nükleer enerjiye geçişte, nükleer malzemenin silah kullanımı için saptırılmamasını sağlamak üzere Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) nükleer tesislerde yapacağı denetime izin

[1] Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nda (NPT) nükleer silah ülkeleri 1 Ocak 1967'den önce bir nükleer silahı test etmiş olan ülkeler şeklinde tanımlanmıştır. Beş resmi nükleer silah ülkesi Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin'dir. Hindistan ve Pakistan'ın nükleer silaha sahip olduğu bilinmektedir ve İsrail'in nükleer silaha sahip olduğu yönünde güçlü şüpheler vardır, ancak bu ülkelerin hiçbiri NPT anlaşmasını imzalamamıştır.

vermesi gerekmektedir. Nükleer silahı olan devletler, nükleer silahları nükleer silahı olmayan devletlere transfer etmemeyi ve nükleer silahları olmayan devletler ise teklif edilmesi durumunda bunları kabul etmemeyi taahhüt eder. Anlaşma üç temel direğe dayanmaktadır: nükleer silahların yayılmasını önleme, silahsızlanma ve barışçıl nükleer teknolojiyi kullanma hakkı. NPT anlaşmasını 1979'da imzalamış olan Türkiye, NPT rejiminin hararetli bir savunucusudur ve üç direğin korunmasını savunmaktadır.

Barışçıl nükleer teknolojinin yayılmasını denetleyecek uluslararası bir örgüt hakkındaki görüşmeler İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra başlamıştır. Nükleer teknolojiyi denetim altına alacak uluslararası gözetim düşüncesi ilk kez Acheson-Lilienthal Raporu'nda ana hatlarıyla ifadesini bulmuş, söz konusu raporda dünya genelindeki nükleer enerji kullanımını gözlemlemek için uluslararası denetimler önerilmiştir. Raporda, ayrıca, çekirdeği bölünebilir malzeme stoklarının uluslararasılaştırılmasına yönelik bir hüküm de yer almakta olup bu konu nükleer silahı olan ve olmayan devletler arasında bugün halen tartışılmaktadır. Bu öneriler, Amerikan Başkanı Dwight D. Eisenhower'ın 1953'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (UNGA) "Barış için Atom" konuşmasında yer almadan önce Baruch Planı'na dahil edilmiştir. Söz konusu konuşma, uluslararası bir kurumun himayesinde barışçıl nükleer teknolojinin paylaşılmasına yönelik bir öneri sunmuş ve bu kurum, ayrıntılı müzakerelerin ardından Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) olarak hayata geçmiştir.

IAEA'nın iki temel fonksiyonu üye devletlerin nükleer teknoloji geliştirmelerine yardımcı olmak ve çekirdeği bölünebilir malzemenin askeri kullanım yönünde saptırılmamasını sağlamaktır. IAEA'nın güvenlik tedbirleri sistemi "nükleer malzeme ve diğer belirtilmiş malzemelerin barışçıl nükleer kullanımdan sapmamaları yönünde uluslararası topluma yönelik inanılır bir güvence"(IAE) sunmayı amaçlamaktadır. Herhangi bir devlet nükleer teknoloji almadan önce Ajans ile bir güvenlik tedbirleri anlaşması yapmak durumundadır. Daha sonra, IAEA, alıcı devlet tarafından yapılmış nükleer beyanları bağımsız olarak doğrulayacak birbiriyle bağlantılı bir dizi protokole dayanarak çalışmalarını yürütmektedir. Temel kayıt sistemini kullanarak denetçiler çekirdeği bölünebilir malzemenin saptırılarak silah amaçlı kullanılmadığından emin olabilmektedir.

Güvenlik tedbirleri, nükleer altyapının silah amaçlı kullanılmamasını sağlayacak güvenilir güvenceler sunmak üzere tasarlanmıştır. Ancak, Irak'ın gizli nükleer programının kapsamının 1991'de ortaya çıkarılması neticesinde yetkililer güvenlik tedbirleri sistemini güçlendirmenin yollarını araştırmaya başlamıştır. BM denetçilerine göre, Irak 39,3 kilogram silah sınıfı uranyum (Hiroşima tipindeki bir nükleer silahta 25 kilogram silah sınıfı uranyum kullanılır) ve işe yarayacak ancak test edilmemiş bir bomba tasarımı satın almıştır. Irak, programını saklamış ve faaliyetleri ilk Körfez Savaşı'na kadar IAEA tarafından tespit edilmemiştir (FAS). 1997 yılında IAEA Yönetim Kurulu, Model Ek Protokolü (AP) onaylamıştır.

AP'nin hedefi IAEA denetçilerine daha fazla araştırma yetkisi vererek onları nükleer kayıt uzmanlarından nükleer dedektife dönüşmelerini sağlamaktır. Protokol, çekirdeği bölünebilir malzemenin saptırılmamasını sağlamak üzere denetçilerin elindeki araçları büyük oranda genişletmiştir. Bir devletin AP'yi onaylamasının ardından ilgili devlet, nükleer yakıt döngüsünün tüm yönlerini açıklamak, IAEA denetçilerini bir nükleer tesisteki tüm binalarda 24 saat içerisinde kısa süreli denetimler yapmalarına yeşil ışık yakmak ve IAEA'nın uydu görüntülerini denetim amacıyla kullanmasına izin vermek zorundadır. Ek Protokol, taraf

devletlere hassas nükleer teknolojilerin üretimi ve ihracatını bildirim yükümlülüğü getirmektedir. Türkiye AP'yi Temmuz 2000'de imzalamıştır. AP TBMM tarafından onaylanmasının ardından bir yıl sonra yürürlüğe girmiştir.

NPT'ye ve bunun güvenlik tedbirleri çerçevesine ek olarak, nükleer silahların yayılmasını ve geliştirilmesini sınırlamayı amaçlayan devletler, nükleer test konusunda kapsamlı bir yasak getirilmesi çabvası içinde olmuşlardır. Her ne kadar söz konusu yasağın Hiroşima'da kullanılan gibi basit çekirdeği bölünebilir silahlarının geliştirilmesini önleme kapasitesi bulunmasa da, savunucuları kapsamlı bir test yasağının daha güçlü nükleer silahların ve bir füzeye monte edilebilecek kadar küçük savaş başlıklarının geliştirilmesini önleyebileceğini ileri sürmektedirler. 1954'te Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru kapsamlı bir nükleer deneme yasağı anlaşmasını (CTBT) öneren ilk kişi olmuş, ancak Soğuk Savaş politikaları böyle bir ilerleme kaydetmesini engellemiştir.

Soğuk Savaş sonrasında, 1995 yılındaki NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda (Revcon), üye devletler NPT'nin süresiz olarak geçerlilikte kalmasına karar vermiş ve Nihai Belge'ye bir hüküm ekleyerek CTBT hakkında müzakerelerin 1996 yılına kadar başlaması için çağrıda bulunmuştur[2] Müzakereler esnasında Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi için IAEA'nın operasyonel nükleer reaktörleri olan ülkeler listesine dahil edilen 44 Devlet tarafından imzalanıp onaylanması gerektiği konusunda hemfikir kalınmıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi ve Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi (ÇNAEM) iki küçük araştırma reaktörüne evsahipliği yapması nedeniyle, Türkiye IAEA listesine dahil edilmiştir. Türkiye CTBT'yi 24 Eylül 1996'da imzalamış, aynı gün anlaşmayı imzaya açmış ve TBMM bunu 16 Şubat 2000'de onaylamıştır. Türkiye'nin imzasına rağmen, gereken 44 Devletin CTBT'yi imzalamaması veya onaylamaması nedeniyle, anlaşma henüz yürürlüğe girmemiştir.

Buna paralel olarak, çekirdeği bölünebilir nükleer malzemelerin üretimini yasaklama anlaşması (FMCT) da gündemde bulunmaktadır. Söz konusu anlaşma silahlarda kullanılan çekirdeği bölünebilir nükleer malzemelerin üretimini yasaklayacaktır. FMCT'ye ilişkin hükümler, Başkan Dwight D. Eisenhower döneminde 1956'da ilk önce Acheson-Lillenthal raporunda ve daha sonra Baruch Planı'ında önerilmiştir. Sovyetler Birliği, FMCT'nin Amerika Birleşik Devletleri'yle nükleer eşitliğini koruma kapasitesini engelleyebileceği korkusuyla, 1989 yılına kadar buna itiraz etmiştir. Sovyetler Birliği'nin itirazını kaldırmasının ardından bu kez zamanın ABD Başkanı George H.W. Bush, ABD'nin nükleer caydırıcılığını olumsuz etkileyeceği korkusuyla öneriyi reddetmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu zamanın ABD Başkanı Bill Clinton'ın önerisi üzerine 48/75L sayılı Kararı ile nükleer silah veya diğer nükleer patlayıcı cihazlar için çekrideği bölünebilir nükleer malzeme üretimi yasaklayan, ayrımcı olmayan, çok taraflı, uluslararası çapta ve etkin bir şekilde doğrulanabilecek bir anlaşma çağrısında bulunmuştur. İki yıl sonra, 1995'de, Silahsızlanma Konferansı FCMT'yi tartışmak üzere bir komite kurmuştur. 2000 NPT Gözden Geçirme ve Genişleme Konferansı'nda üye devletler FCMT'yi beş yıl içerisinde tamamlamak üzere müzakereleri başlatmayı kabul etmiştir. Bu taahhüde rağmen, Pakistan, İsrail, Kuzey Kore ve Çin gibi devletlerden kaynaklanan bir dizi itiraz nedeniyle, FMCT'nin dili konusunda uzlaşmaya varılamamıştır.

[2] Ayrıntılı bilgi için lütfen Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Departmanı Web sitesine bakınız: http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/1995-NPT/1995NPT_OfficialDocs.shtml.

Nükleer silah devletleri FMCT konusunda ciddi çekincelere sahiptir. Bu devletler söz konusu anlaşmanın yalnızca çekirdeği bölünebilir malzemelerin üretimini yasaklayacağını ve nükleer silah elde etmek isteyenleri nükleer silah üretimi için gerekli teknolojiyi satın almalarını engellemeyeceği endişesini taşımaktadır. Nükleer silaha sahip olmayan devletler (NNWS), FMCT'nin resmi ve gayriresmi nükleer silaha sahip devletlerin (NWS) nükleer güçlerinin genel olarak yasaklanmasını kapsayacak daha geniş bir silahsızlanma sürecinin bir parçası olduğuna inanmaktadır.

Bu çabalara ek olarak, devletler hassas nükleer teknolojilerin yayılmasını yönetmek üzere bir dizi ittifak oluşturmak amacıyla bir araya gelmiştir. Söz konusu ittifakların en önemlisi Nükleer Tedarikçiler Grubu'dur (NSG). NSG ilk kez 1974 yılında Hindistan'ın "barışçıl nükleer patlaması"nın ardından oluşturulmuştur. Daha sonra, kullanılan plütonyumun Kanada tarafından tedarik edilen bir nükleer reaktörden geldiği ortaya çıkarılmıştır. Hindistan'ın nükleer testinin ardından nükleer tedarikçi devletler bir araya gelerek nükleer malzeme ve teknoloji ihracatını denetim altına almak ve diğer devletlerin Hindistan'ın izinden gitmesini önlemek amacıyla hassas çift kullanımlı teknolojilerini içeren bir "tetikleyici liste" taslağı oluşturmuşlardı. İhraç edilen malzemenin bu listede yeralması durumunda , malzemeyi satınalan devletin IAEA ile tam kapsamlı bir güvenlik tedbirleri anlaşmasına sahip olması ve nükleer silah üretilmeyeceğine dair yasal olarak bağlayıcı bir taahhüt sunması gerekmektedir. Türkiye de 46 üyelik ittifakın bir üyesidir. Her ne kadar bir nükleer güç devleti olmasa da, Türkiye üyeliğe nükleer endüstride potansiyel kullanımı olan malzemelerin üretim kapasitesinden dolayı davet edilmiştir.

Türkiye, konvansiyonel silah ihracatının güvenlik ve istikrara zarar vermemesini sağlamak için devletlerin katı ihracat kontrolü rejimlerini uygulamalarını teşvik ederek çift kullanımlı teknolojilerin ve konvansiyonel silahların ihracatını düzenleyen Wassenar anlaşmasının 1996 yılında kurucu üyesi olmuştur. Bundan kısa süre sonra, Türkiye 1997'de Füze Teknolojileri Kontrol Rejimi'ne (MTCR) katılmıştır. MTCR, KİS'nin sevk sistemlerinin geliştirilmesine destek olabilecek teknolojilerin ihracatını önlemeye yardımcı olacak ulusal ihracat lisansı çabalarını koordine etmek üzere bir araya gelmiş enformel bir devletler topluluğudur. Ayrıca, Türkiye, 2000 yılında, yayılmayı önlemek amacıyla ihracat kontrol yasalarını ve teknoloji kontrol listelerini uyumlaştırmak üzere tasarlanmış bir anlaşma olan Avustralya Grubu, Zangger Komitesi'ne üye olmuştur.

Hassas nükleer teknolojilerin yayılmasını sınırlamaya yönelik bir başka çaba çerçevesinde, Amerika Birleşik Devletleri, Küresel Nükleer Enerji Ortaklığı'nı (GNEP) ilk kez 2006 yılında önermiştir. Programın orijinal amacı enerji bağımlılığı ve iklim değişikliği ile mücadele etmek üzere nükleer enerji kullanımının dünya genelinde beklenen artışını yönetmek olmuştur. Bu önerinin sunulmasından beri GNEP'nin ismi Uluslararası Nükleer Enerji Çerçevesi (IFNEC) şeklinde değiştirilmiş, ancak misyon aynı kalmıştır. Esas hedef nükleer yakıt tedarikini sağlayıp hızlı reaktörlerin araştırma ve geliştirmesine devam ederken yayılmaya dirençli yakıt döngüsü teknolojilerini yaygınlaştırmaktır (WNA 2010). Zenginleştirme ve tekrar işleme teknolojilerini uygulama hakkını sınırlama amacını da içerdiği düşüncesiyle Türkiye, GNEP'ye katılmamayı tercih etmiştir. Türkiye, NPT'den kaynaklanan yükümlülüklerini ve güçlü yayılmayı önleme politikalarını kendi barışçıl nükleer enerji programını uygulama arzusuyla dengelemek istediğini sık sık ifade etmektedir.

Türkiye ayrıca yasadışı nükleer tedariki engellemeye yönelik uluslararası çabaların güçlü bir savunucusu olmuştur. 2003 yılında geçmiş Bush Yönetimi tarafından lanse edilen Nükleer Silahların Yayılmasına Karşı Güvenlik Girişimi (PSI), nükleer silahların yayılmasını önlemek üzere yasal, diplomatik, ekonomik ve askeri araçlar geliştirmeye yönelik bir girişimdir. Bu kapsamda, üye ülkeler denizde, havada veya karada sevkiyatları tespit etmek üzere eğitim alırlar. Bu girişim yayılma politikalarının sorumlulularının karşılaşacağı maliyetleri yükseltmek amacını taşımaktadır.

2006 yılında Türkiye, karada/denizde/havada tespit eğitimi için 37 üye devlete evsahipliği yapmıştır. PSI şemsiyesi altında, Türk yetkililer, KİS teknolojisinin yasadışı sevkiyatından şüphelenerek Suriye'ye giden bir İran uçağını Mart 2011'de Türkiye'ye indirmiştir. Türk yetkililer Suriye'ye götürülmesi planlanan patlayıcı malzemeleri ve güdümlü roketler açığa çıkarmıştır (RIA Novosti 2011).

KİS kaçakçılığının önlenmesi amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) bütün devletlerin ve devlet dışı aktörlerin nükleer, kimyasal veya biyolojik silah veya malzemeleri ya da bunları sevk edecek sistemleri satın almalarını engelleyecek önlemleri uygulamalarını şart koşacak, hukuken bağlayıcı nitelikte Birleşmiş Milletler Şartının VII. Başlığı altında 1540 sayılı kararı almıştır. Türkiye söz konusu kararı kısa sürede desteklemiş ve 1540 sayılı kararı sınırsız bir süreye uzatan BMGK 1810 sayılı kararını da kabul etmiştir.

Bu çok sayıdaki örgüt, ittifak ve Anlaşmaya rağmen, İran, 1991 öncesi Irak, Pakistan ve Kuzey Kore gibi devletler uluslararası düzenlemeleri başarılı bir şekilde atlatabilmiş ve gizli olarak nükleer teknolojileri almıştır. Yasadışı yayılma şebekelerinin teşkil ettiği tehditler karşısında bu tehlikeli malzemelerin akışını durdurmak için uluslararası çapta daha büyük bir işbirliğine ihtiyaç vardır. Ancak, nükleer silaha sahip olmayan devletlerin barışçıl nükleer teknolojiye olan haklarını anlamlı oranda azaltma çabaları nükleere istekli olan devletlerin yoğun direnciyle karşılaşmıştır. Nükleer enerjiyi geliştirmeye yönelik kapsamlı planları olan Türkiye bu konuda Batılı müttefiklerinden ayrılmış ve nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik taahhütlerin her bir NPT tarafının nükleer teknolojilere erişme hakkıyla dengelenmesi gerektiği düşüncesini savunmuştur. Bu bakış açısı yayılmayla etkin bir şekilde mücadele etmeye yönelik stratejilerin geliştirilmesi için ülkelerin bireysel nükleer diplomasilerini anlamaya önem vermektedir.

2.2 Türkiye'nin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Politikaları

Türkiye, nükleer silahların yayılmasına set çekmeyi amaçlayan uluslararası politikaları uzun zamandan beri desteklemektedir. Soğuk Savaş döneminde bu çabalar NATO'nun Varşova Paktı karşıtlarıyla stratejik stabiliteyi ve askeri eşitliği korumaya yönelik daha geniş kapsamlı girişimlerinin bir parçası olmuştur. Yayılma karşıtı rejimin gelmesiyle, Ankara, büyük ölçüde NATO üyeliği, Ortadoğu'daki konumu ve Soğuk Savaş dönemindeki ön cephe durumundan dolayı, güçlü yayılmayı önleme politikaları yürütmüştür. Türkiye KİS yayılmasına kesinlikle karşıdır, nükleer silahtan arındırılmış bölge oluşturulmasını desteklemekte ve nükleer silah sahibi devletlerin nihayetinde silahsızlanmasını savunmaktadır. Türkiye, KİS'in yayılmasını yöneten en kapsamlı üç Anlaşma olan NPT'yi, Kimyasal Silah Sözleşmesi'ni (CWC) ve Biyolojik Silah Konvansiyonu'nu (BWC) imzalamıştır.

Genel olarak, Ankara nükleer silahsızlanmayı desteklese de, bu sürecin gerçekleştirilmesinin on yıllar alacağına inanmaktadır. Bu süre zarfında, NATO'nun nükleer caydırıcılık gücüne bağlı kalmakta ve Avrupa'daki Amerikan taktiksel nükleer silahların İttifak'ın yük paylaşma ilkelerine katkıda bulunduğuna ve Türkiye'nin güvenliğini güçlendirdiğine inanmaktadır. Ankara, Amerikan Başkanı Barack Obama'nın nükleer silahsızlanma taahhüdünde bulunmakla birlikte bu sürecin "kendi ömrü boyunca gerçekleşemeyeceği"ni belirttiği Prag Konuşması"nı sıcak karşılamıştır.[3] Amerikan Başkanının konuşmasının tonu Türkiye'nin nükleer görüşüne uymakta ve Türkiye'nin konu hakkındaki düşüncesini pekiştirmektedir.

Soğuk Savaş esnasında ve bitiminde, Türkiye'nin nükleer silahların yayılmasını önleme politikaları NATO müttefikleriyle ve Amerika Birleşik Devletleri'ninkiyle yakından bağlantılı olmuştur. Ancak, son yıllarda, Türk yetkililer bölgedeki gerilimi azaltmayı hedefleyen genel stratejilerinin bir parçası olarak nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge uygulamasını daha kesin bir dille savunmaya başlamışlardır. Nükleer silahların yayılmasını önleme gündemine olan sıkı bağlılığına ek olarak silahsızlanmayı desteklemek Ankara'ya güvenilir ve sadık bir uluslararası ortak imajı vermekte ve değişken Ortadoğu'daki gerilimleri azaltmaya yardımcı olmaktadır. İstikrarı destekleme çabaları, "stratejik derinlik" kavramının dış politikaya etkisi ile Türkiye'nin güvenlik ve dış politikalarının merkezini oluşturmuştur.

Bölgesel ayaklanmalar ve bölgedeki diğer devletlerin Türkiye örneğini izlemekte başarısız kaldığı gerçeği Türkiye'nin nükleer silahlara ilişkin görüşünü şekillendirmeye devam etmektedir. Örneğin, İsrail, Hindistan ve Pakistan NPT çerçevesinin dışındaki nükleer silaha sahip devletlerdir ve Anlaşmayı imzalamamayı tercih etmişlerdir. Cezayir, Sudan ve İsrail Bijolojik BWC'yi imzalamamıştır ve Mısır ve Suriye bugüne kadar CWC'yi imzalamayı reddetmiştir. İran, nükleer ve füze programlarında ilerlemektedir. Bölgedeki hiçbir devlet MTCR'nin resmi bir üyesi değildir ve bölgedeki birçok devletin geçmişte konvansiyonel olmayan silahlara sahip olduğu bilinmektedir. Türkiye, nükleer silahlardan arındırılmış bir Ortadoğu bölgesi oluşturulmasına yönelik uluslararası çabaların gerilimi azaltmaya yardımcı olacağını ve nihayetinde küresel bir silahsızlanmaya götüreceğini ümit etmektedir. Ankara her ne kadar daima bu sürecin on yıllar süreceğine inanıyor olsa da, bölgesel gerilimlerin azaltılmasının bu hedefin gerçekleştirilmesindeki ilk adım olduğuna inanmaktadır.

İhracat Kontrolleri: İlk Savunma Hattı

Nükleer silahların yayılmasını önleme stratejisinin merkezinde, bir ülkenin KİS üretimi için hassas olan teknolojilere erişiminin sınırlanmasının yayılmayı önlemeye yardımcı olabileceği düşüncesi yatmaktadır. Bu stratejide bir devletin ihracat kontrol sistemi ön planda yer almaktadır. İhracat kontrolleri, hassas teknolojilerin, malzemelerin veya bilgilerin yayılmasını kontrol etmeyi amaçlayan ulusal yasalardır. Kontrol edilen ticaretin büyük bir bölümü çift kullanımlı teknolojilerdir – yani, askeri ve sivil uygulamaları olan nükleer, kimyasal veya biyolojik teknolojiler. Çift kullanımlı malların devletin ihracat kontrol yasaları çerçevesinde sivil amaçlı mı kullanılacağı veya askeri uygulamalar için mi saptırılacağını tespit etmek ihracat kontrolü yetkilisinin görevidir.

[3] Başkan Obama'nın konuşma metninin tamamına erişmek için bkz: http://prague.usembassy.gov/obama.html

Ankara'nın nükleer silahların yayılmasını önlemeye verdiği önemin bir kanıtı olarak Türkiye, sıfır yayılma politikasını duyurmuş, ilgili tüm anlaşmalara katılmış ve hükümet yayılmayı önlemek üzere yerel mevzuatı güçlendirmek üzere bir dizi adım atmıştır. 26 Eylül 2004'te Türkiye Büyük Millet Meclisi ihracat kontrolü ve KİS hakkında – 6., 172., 173. ve 174. Maddeler olmak üzere – bir diziyi maddeyi içeren yeni bir ceza kanunu kabul etmiştir (Exportcontrol).

6. Madde silahları "yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı, boğucu, zehirleyici, sürekli hastalığa yol açıcı nükleer, radyoaktif, kimyasal, biyolojik maddeler" diye tanımlamaktadır (Exportcontrol). 172. Madde, bir "kirli bomba" senaryosu çerçevesinde, radyoaktif malzemelerinin kasten salınması durumunda belirli cezaların uygulanmasını öngörmektedir. 173. Madde "Atom Enerjisiyle Patlamaya Neden Olma" konusunu ele almakta ve patlamanın kasten olduğunun belirlenmesi durumunda ilgili kişinin en az beş yıl hapiste kalmasını öngörmektedir.

174. Madde çift kullanımlı malzemelerin Türk makamlarının açık onayı olmadan ihracatını, ithalatını, taşınmasını ve başka gemiye aktarılmasını cezalandırmaktadır. "Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Yönetmelik" (5201 Sayılı Yönetmelik) 4 Temmuz 20004'te kabul edilmiş ve Milli Savunma Bakanlığı'nın (MSB) silah ve mühimmat ihracatı için ruhsatlandırma kurumu olarak yetkisini yenilemiştir. Nükleer ve biyolojik silahlar da bu yasanın kapsamına ve MSB'nın yetki alanına da girmektedir (Exportcontrol).

Çift kullanımlı malzemeler Türkiye'nin daha geniş kapsamlı ihracat kontrolü rejimi çerçevesinde "her şeyi kapsayan" hükümde yer almakta ve herhangi bir uluslararası ihracat kontrol listesinde spesifik olarak yeralmasalar bile, hassas teknolojiler ile olan bağlantılarından dolayı ihracatları denetim altında tutulmaktadır. Nihai kullanıcının malzemeleri kötü amaçlı kullanmasından şüpheleniliyorsa, ihracatçi şirketin Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın (DTM) iznini alması gerekmektedir. İhraç edilen malın kısıtlı ihracat listesinde olması durumunda, söz konusu süreç MSB ve DTM tarafından idare edilmektedir. Bu durumlarda, MSB ihracat izninden, DTM ise Türkiye'nin ihracat politikasının gözetiminden sorumludur. Çift kullanımlı malzemelerin ve hassas malların ihracatı için İstanbul Maden ve Metal İhracatçı Birlikleri'ne (İMMİB) üyelik şartı aranmaktadır (Exportcontrol).

Yetkili makamlar, hassas çift kullanımlı malzemelerin gerekli izin ve nihai kullanıcı anlaşmaları (ithalatçı kuruluşun verdiği ve bunların ihraç edilen malzemelerin son varış noktası olmasını ve malzemenin askeri amaçlı kullanılmamasını sağlayan bir onay belgesi) olmadan yayılmasını önlemek üzere bir izleme mekanizması ve etkili bir kurumlar arası işbirliği oluşturmuştur. Yukarıda belirtilen ihracat kontrol sistemi, AB, Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ihracat kontrol listeleriyle örtüşmektedir.

Bu çabalara rağmen, Türkiye, uluslararası yayılmayı önleme kontrollerini atlatmayı amaçlayan yasadışı tedarik şebekeleri için bir hedef ülke olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin Avrupa ve Asya'nın birleştiği noktada olması çift kullanımlı malzemelerin aktarılması açısından onu ideal bir konum haline getirmektedir. Nitekim yasaklı malzemeleri yasadışı ithal etmek isteyen bazı şebekeler üçüncü bir ülkede kurdukları paravan bir şirketi

Batılı tedarikçilerden yasaklı malzemeleri ithal etmek için kullanmaktadır. Şirketler kontrollü ürünlerin nihai kullanım sertifikasında yaptıkları tahrifatın ardından, bunları aldıktan sonra, sevkiyatı yeniden etiketlendirerek ve malzemeleri anavatanlarına göndermektedirler. Türkiye'nin Batı ile yakın ilişkisi ve NATO, MTCR ve NSG' üyelikleri bu yasadışı şebekeler için konumunu daha cazip kılmaktadır, çünkü Türk şirketleri İran'daki kısıtlamalara benzer kısıtlamaları yaşamamaktadır (Marashi ve Goren 2009).

Örneğin, çift kullanımlı füze parçaları 2006 yılında Türkiye'den İran'a geçirilmeye çalışırken ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nı (CIA) ve Türk Milli İstihbarat Teşkilatı (MIT) tarafından ortak bir operasyonla tespit edilmiştir. İran'ın sahip olduğu ve işlettiği şirket STEP-SA İran'ın nükleer ve füze programı için İstanbul'u önemli bir aktarma merkezi olarak kullanmaktaydı (IISS). Bu vaka, iki Türk şirketi olan Elektronik Kontrol Aletleri ve ETİ Elektronik tarafından A. Q. Khan şebekesine santrifüj teknolojisi tedarik ettiğine dair haberlerin hemen ardından ortaya çıkmıştır[4]. Santrifüj, uranyumu nükleer silah veya nükleer enerji santrallerinde kullanmak üzere ayırmak için kullanan hassas teknolojidir. Khan şebekesi Pakistan'ın nükleer silah teknolojisini Ortadoğu'da ve başka yerlerdeki bir dizi ülkeye yasadışı yollardan tedarikini sağlamaktaydı. Khan ihracat kontrollerini atlatmayı ve dünyanın birçok yerine büyük miktarda nükleer malzemeyi gizli olarak taşıyabiliyordu. Bu malzeme öncelikle Dubai'ye ihraç ediliyor ve burada Khan şebekesinin üyeleri Dubai'in gevşek ihracat kontrollerinden istifade ederek bunları İran, Libya ve Kuzey Kore'ye aktarıyordu.

Bu yasadışı tedarik şebekelerini çökertme girişimleri, 14 Haziran 2005'te İhracat Kontrolü ve Bağlantılı Sınır Güvenliği (EXBS) diye adlandırılan bir anlaşmanın imzalanmasına neden olmuştur. EXBS, KİS'nın ve atış araçlarının yayılmasını önlemeye yardımcı olacak ekipmanları ve eğitimi sağlamaktadır (CPB 2008). Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2005 yılında, sınır güvenliğini arttırmak ve KİS'nın yayılmasını önlemeye yönelik bir teknik destek anlaşması olan *Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Yayılmanın Önlenmesi Amaçlarına Yönelik Yardım Sağlanmasının Kolaylaştırılması İçin İşbirliğine İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı"*nı onaylamıştır.
Bu aksiliklere rağmen, Ankara'nın KİS'in yayılmasını önlemeye odaklandığı net bir şekilde görülmektedir. Türkiye yayılmayla ilgili yeni ortaya çıkan zorlukları aşmak üzere ihracat kontrolü stratejilerini değiştirmeye istekli olduğunu kanıtlamıştır. Artan sayıda yeni potansiyel nükleer tedarikçileri, büyüyen küresel ticaretle birlikte çift kullanımlı malzemelerin kontrolünü zorlaştırmıştır. Ayrıca, bu faktörlerin tahrip edici gücü NPT ve yayılmanın önlenmesiyle ilgili diğer konular hakkındaki Türk diplomasisinin özellikle bir nükleer enerji programını geliştirme isteği dikkate alındığında, daha da fazla önem kazanmasına neden olmuştur.

2.3 Türkiye'nin Nükleer Diplomasisi

Türkiye, 2006'dan itibaren, yeni veya uzun süreden beri durağan olan nükleer enerji programını geliştirmeye başlama niyetini duyuran onüç Ortadoğu ülkesi arasında yer almıştır (Fitzpatrick 2008). Kırk yılı aşkın bir süredir, Türk hükümeti yabancı enerji tedarikçilerine olan bağımlılığı azaltmak üzere bir yerli nükleer enerji programının geliştirilmesini amaçlamıştır. Türkiye, nükleer enerjiyi karbon salımlarını düşürmenin ve aynı zamanda

istikrarsız yabancı enerji tedarikçilerine bağımlılığı azaltmanın bir yolu olarak seçen artan sayıda gelişmekte olan ve gelişmiş devletler hareketinin bir parçasıdır.

Türkiye'nin nükleer diplomasisi, yerli nükleer enerji programını geliştirmeyi amaçlayan, nükleer silah sahibi olmayan bir devlet olması gerçeğinden büyük oranda etkilenmektedir. Ankara, NPT'de 4. Madde'yi katı bir şekilde yorumlamaya devam ederken kendisini yayılmanın önlenmesi alanında önde gelen ülkeler arasında konumlandırmıştır. 4. Madde, anlaşmaya imza atan her tarafa barışçıl nükleer faaliyetleri yürütme hakkını vermekte ve nükleer tedarikçi ülkelerin nükleer teknolojilerin ve malzemelerin değişiminde kolaylık sağlamalarını hüküm altına almaktadır. Son yıllarda, 4. Madde'nin Türkiye tarafından yorumu, özellikle nükleer enerjiye geçişe istekli ülkelerin zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerine erişmelerini sınırlamaya yönelik uluslararası çabalar söz konusu olduğunda, Türkiye ve bazı Batılı müttefikleri arasında bir sürtüşme nedeni olmuştur. Türkiye bu çabaları kendi nükleer programı için bir tehdit olarak görmüş ve NPT'ye taraf devletlerin nükleer teknolojilerine erişmesini zorlaştıracak önerilere karşı çıkmıştır.

Bu durum, Türkiye'nin büyüyen ekonomisinin ve artan nüfusunun ülkenin mevcut elektrik altyapısını zorladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Elektrik talebi geçtiğimiz on yıl içerisinde ortalama olarak yüzde 8'den fazla artış göstermiş ve Türkiye'nin yalnızca yurtiçi talebini karşılaması için birincil yakıt kaynaklarının neredeyse yüzde 75'ini ithal etmesine neden olmuştur. Elektrik Piyasası Düzenleyici Kurumu'nun tahminlerine göre, elektrik talebindeki artış 2030'a kadar yılda ortalama yüzde 6,5 olacaktır. Doğal gaz bütün enerji ithalatının yüzde 48'ini oluşturmakta, Türkiye'yi fiyat dalgalanmalarına ve pazardaki çalkantılara karşı son derece kırılgan kılmaktadır. Bu kırılganlıklarla mücadele etmek için Türk hükümeti agresif bir şekilde mevcut enerji santrallerinin kapasitesini arttırmaya ve aynı zamanda çok sayıda alternatif enerji projesinin hayata geçirilmesini hedeflemiştir. Hükümet yenilebilir enerji, fosil yakıtlar, doğal gaz ve nükleer enerjinin her birinin 2040 yılına kadar Türkiye'deki elektriğin yüzde 25'ini sağlamasını hedeflemektedir. En azından nükleer enerji açısından iddialı görülen bu hedef bakımından zamanlamanın gerçekçi olmadığı eleştirileri yapılmaktadır (Türkyılmaz 2010, 49-54).

Bu iddialı hedefler Türkiye'yi dünyanın potansiyel olarak en karlı ve aktif nükleer pazarlarından biri haline getirmiştir. 2008'de hükümet, ülkenin ilk nükleer enerji santrali için bir ihale açmıştır. 2009'da, Rusya ile Akkuyu'da dört adet 1.200 megavatlık (MW) reaktör inşa edip operasyonel hale getirmesini öngören bir nükleer enerji anlaşması imzalamıştır. İnşaatın 2013'de başlaması ve 2019'da bitirilmesi planlanmaktadır. Hükümet, nükleer enerjinin 2023 yılına kadar Türkiye'nin elektrik üretiminin yüzde 5'ini sağlamasını planlamaktadır. Rusya, reaktör için yakıt tedarik etmeyi ve nükleer atığı geri almayı kabul etmiştir. Ancak bu husus Türkiye'nin enerji alanında Rusya'ya mevcut bağımlılığını daha da artıracağına yönünde eleştirilere neden olmuştur.

Türkiye nükleer yakıt döngüsü hakkındaki yaklaşımını henüz açıklamamış, ancak bu alandaki teknolojilere erişme hakkının ihlal edilmemesine yönelik adımlar atmıştır. Zenginleştirme ve yakıt atığının yeniden işlenmesine yönelik teknolojiler yerli bir nükleer programı için yararlıdır, ancak aynı zamanda nükleer silah için gerekli çekirdeği bölünebilir malzemelerinin üretimi için de şarttır. Çekirdeği bölünebilir malzemenin ve bu teknolojilerin satın alınması nükleer yakıt döngüsünün en zor ve en pahalı bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenden

dolayı, bu teknolojilerin yayılmasını sınırlamak nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik uluslararası çabaların odak noktasını oluşturmuştur. Ancak, Türkiye açısından, nükleer teknolojilere ilişkin haklarının korunması ülkenin nükleer diplomasisinin merkezi haline gelmiştir.

2.3.1 Türkiye, Hassas Nükleer Teknolojilerin Karakutuya Sokulması Çabalarına İtiraz Etmektedir

NPT'nin üç direği arasındaki dengeyi koruma arzusu, Türkiye'nin barışçıl nükleer teknolojilere erişim hakkının ihlallerine yönelik duyarlılığını arttırmıştır. İran'ın nükleer programına ilişkin kriz ve bazı Ortadoğu devletlerinin hassas nükleer teknolojileri satın alma girişimleri neticesinde nükleer tedarikçiler, ihracat kontrollerini sıkılaştırmak üzere bir dizi önlem almışlardır. Bu kapsamda en sert öneri 2004'te Amerika Birleşik Devletleri tarafından ortaya atılmıştır. Söz konusu öneri, hassas zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin halihazırda bu nitelikte tesisleri olmayan devletlere ihracatını sınırlandırmayı amaçlamıştır. Bush Yönetimi, özellikle A.G.Khan'ın nükleer silah kaçakçılık şebekesinin ortaya çıkması ve İran'ın nükleer programının görünürlük kazanmasının ardından, bu zecri önlemlerin zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin yayılmasını engellemek için şart olduğunu ileri sürmüştür. Sözkonusu öneri nükleere istekli devletleri, uluslararası bir konsorsiyum veya yakıt bankasından nükleer yakıt almaya zorlamaktaydı. Söz konusu öneri NSG'de dört yıl boyunca tartışılmış ancak üzerinde mutabakat sağlanamamıştır (Boese 2008). Nihayetinde, ABD , zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin transferi için somut kriterlere dayalı bir sistemin hayata geçirilmesini NSG'nin diğer 44 ülkesi ile birlikte kabul etmiştir. İlk önce Kanada tarafından ileri sürülen bu öneri, hassas nükleer teknolojilerin transferini talep eden alıcı devletlerin yerine getirmesi gereken bir dizi tarafsız ve sübjektif kriter oluşturmaktadır (Boese 2005).

ABD, Kanada önerisine prensipte katılmış, ancak kısıtlamaları güçlendirmek üzere buna bir dizi şart eklemiştir. ABD'nin önerisi teknoloji transferinin "karakutu" şeklinde uygulanmasını ve alıcı ülkeye "anahtar teslim" tesisler kurulmasını öngörmektedir. Bu tesisler alıcı ülkenin onayıyla o ülkeden olmayan personel tarafından yönetilecek ve alıcı ülkenin, hassas parçalar dahil, tesisi taklit edemeyeceği şekilde inşa edilecektir "(Nikitin et al.2011).

Türkiye dahil bazı ülkeler, bu katı ihracat ilkelerine NPT'nin IV. Maddesinin ruhunu ihlal etmesinden dolayı itiraz etmişlerdir. Öneriye karşı çıkanlar, halihazırda bile NSG ilkelerinin tedarikçileri zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin transferinde dikkatli hareket etmeye zorladığını ve bu teknolojilerin nükleer silah imalatında kullanılmak üzere saptırılmayacağını garantilemek düzenleyici çerçevenin varolduğunu belirtmektedir. Ayrıca, sübjektif ilkelere de itirazlar edilmiştir. Birçok uzmana göre bunlar kasten belirsiz bırakılarak hassas teknolojilerin bir dizi ülkeye satışını engelleyecek şekilde tasarlanmıştır. NSG ilkelerine göre:

2.3.1.1 Hassas İhracatlar Üzerindeki Özel Kontroller

Tedarikçiler hassas tesislerin, teknolojilerin ve nükleer silah veya diğer nükleer patlayıcı cihazlarda kullanılabilecek malzemelerin transferinde özenli hareket etmelidirler. Zenginleştirme veya yeniden işleme tesisleri, ekipmanı veya teknolojilerinin transfer edilmesi durumunda tedarikçiler alıcıların, ulusal üretim tesislerine alternatif olarak, süreve

tedarikçilerin müdahil olmasını ve/veya diğer uygun çokuluslu katılımı kabul etmelerini teşvik etmeleri beklenmektedir. Tedarikçiler çokuluslu bölgesel yakıt döngü merkezleriyle ilgili (IAEA dahil) uluslararası faaliyetleri de teşvik etmelidir.

2.3.1.2 Zenginleştirme Tesisleri, Ekipmanı ve Teknolojisi İhracatında Özel Kontroller

Bir zenginleştirme tesisinin ya da teknolojisinin transferi için alıcı ülke, ne transfer edilen tesisin, ne de bu teknolojiye dayalı herhangi bir tesisin tedarikçi ülkenin onayı olmadan yüzde 20'den fazla zenginleştirilmiş uranyum üretimi için kullanılmayacağını beyan etmelidir. Ayrıca bu onay da IAEA'ya bildirilmelidir (Nuclear Suppliers Group 2007).
Bunlar gönüllü ilkeler olmakla beraber, bugüne kadar zenginleştirme veya yeniden işleme tesislerinin yeni ülkelere satışını ya da transferini önlemiştir.

NSG, yıllar süren müzakerelerin ardından, Haziran 2011'de zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin yayılmasını önlemek üzere tasarlanmış daha sıkı kısıtlamaları kabul etmiştir. Yeni kurallar bu hassas teknolojilerin NPT'yi imzalamayan ve Ek Protokol çerçevesinde daha sıkı IAEA denetimlerine izin vermeyen ülkelere satışını engellemektedir. NSG anlaşması Hindistan'a NSG ilkelerinde istisna tanıyan bir karara tepki olarak görülmektedir. Eski anlaşma çerçevesinde, Hindistan NPT'yi imzalamamış olmasına rağmen hassas zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerini alabilecekti.

Yeni kurallar zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin satışında bu elle tutulur şartların getirilmesini her zaman desteklemiş bulunan Ankara'nın politikasını yansıtmaktadır. Ancak, söz konusu kriterleri uygulama konusundaki tartışmalar kolay olmamış ve pek çok ülke daha zecri kısıtlamalar istemiştir. Ayrıca, NSG'de zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin transferinin kontrolü konusundaki çabalar büyük olasılıkla devam edecektir.
Türkiye, tedarikçi ülkelerin alıcı ülkenin davranışının komşularını da benzer teknolojiler aramaya teşvik edip etmeyeceğini, veya alıcı devletin istikrarsız bir bölgede olup olmadığını hesaba katmaları çağrılarına karşı çıkmıştır (Bunn et al. 2011). Yetkililer, Türkiye'nin İran'a ve Ortadoğu'ya olan yakınlığından dolayı cezalandırılacağından ve bulunduğu bölgenin istikrarsız olarak nitelendirileceğinden kaygı duymaktadırlar. Türkiye kendi gerekçelerini öne sürmüş ve yalnızca "kötü" davranışlarda bulunan devletlerin zenginleştirme ve yeniden işleme yapamamaları gerektiğini belirtirken, bu "kötü" devletlerin kimler olduğunu açıklamamıştır (Bunn et al. 2011).

NSG'nin Haziran 2011 tarihli anlaşması Fransa'nın 2008'de öne sürdüğü tekliflerle ilgili tartışmalara son vermiştir. Bu teklifler çerçevesinde aşağıdaki şartların eklenmesiyle teknoloji transferi kriterlerinin güçlendirilmesi çağrısı yapılmıştır:

- Tam uyum içinde bir NPT üyesi;
- Geniş kapsamlı bir Güvenlik Tedbirleri (Safeguards) Anlaşması ve Ek Protokolün yürürlükte olması;
- Güvenlik yükümlülüklerinin ihlal edilmemesi, barışçıl niyetlere yönelik güven eksikliğini yansıtan herhangi bir IAEA Yönetim Kurulu'nun bulunmaması;
- NSG kurallarına bağlılık;

- Tedarikçilerle, patlayıcı olmayan kullanımlar, etkin koruma tedbirlerinin süresiz devam etmesi ve yeniden transfer kontrolleri konularında güvenceler içeren ikili anlaşmalar,
- Fiziksel mükemmeliyet için uluslararası standartların uygulanması taahhüdü; ve
- IAEA güvenlik standartlarının taahhüdü

Ankara yukarıda özetlenen teklifi kabul etmeye istekli olduğunu, ancak bundan başka sübjektif kriterleri desteklemeye hazır olmadığını belirtmiştir.
Türkiye ayrıca "karakutu" ve "anahtar teslim" kavramlarının getirilmesine de NPT nezdinde konumu iyi olan ülkeler arasındaki sivil işbirliğini engelleyebileceği kaygılarıyla karşı çıkmaktadır. Ankara, NSG'nin spesifik kriterler getirmesinden ve bu kriterlerin silahların yayılmasıyla ilgili haklı endişelere dayandırılmasından yanadır. Ankara'ya göre, spesifik olmayan sübjektif kriterlerin kabul edilebilir bir rasyonele oturtulması mümkün olamacağı gibi, bunlar devletler arasındaki nükleer işbirliğine zarar verebilecektir.

Ayrıca Ankara, NPT nezdinde konumu iyi olan üye ülkelere zenginleştirme teknolojisiyle ilgili uygulanacak kısıtlamaların aynı zamanda 4. Madde çerçevesindeki hakları ihlal edeceğinden kaygı duymaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin "karakutu" teklifi konusunda Türkiye, bunun alıcıların tedarikçi devletlerle işbirliği yapma olanağını kısıtladığını öne sürmüştür. Ankara, NSG'nin öne sürdüğü kriterleri karşılasalar bile, bu kısıtlamaların çoğunun Ortadoğu ülkeleri için geçerli olacağına inanmaktadır. Yetkililer kendi nükleer programlarını gözönünde tutarak bu şartların Türkiye'nin kendi yeni nükleer sektörünü geliştirme çabalarını engelleyeceğinden kaygı duymaktadır. Buna ek olarak, bu kısıtlamaların alıcı ülkeleri enerji için nükleer tedarikçilere bağımlı yapacağı ve böylelikle sıkça dile getirilen enerjide bağımsız olma arzusunu imkansız kılacağı korkusu vardır. Türkiye, Ek Protokolün nükleer ihracat kriterlerine dahil edilmesini olumlu karşılamakta, EP'nin "karakutu" ya da "anahtar teslim tesislerin" kullanımı olmadan yayılmayı durdurmaya yeterli olduğuna inanmaktadır.

Türkiye, nükleer tedarikçi devletlerin nükleer işbirliğini önleyen ayrımcı politikalar uygulamamalarını sağlamalarına özen göstermeleri çağrısında bulunmaktadır. Türkiye'nin itirazlarının özünde, ülkenin kendi nükleer programını daha iyi sürdürebilmesi için NPT'nin üç temel direği arasında denge kurma arzusu ve bu zorlayıcı önlemlerin NPT ruhuna aykırı olduğu düşüncesi yatmaktadır.

2.3.2 NPT Haklarının Korunması

Nükleer teknoloji ve malzeme tedariğinin denetlenmesine yönelik eğilimler Türkiye'nin mevcut nükleer diplomasisinin yönünü belirlemektedir. 2000'li yılların başından beri Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Japonya ve Kore gibi nükleer tedarikçi ülkeler alıcı devletlere nükleer teknoloji transferini kontrol etmek için net bir çaba göstermiştir. Nükleer silahların yayılması açısından, zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojileri doğaları itibarıyla çift kullanımlıdır. Reaktör yakıtı elde etmek için uygulanan uranyum zenginleştirme süreci nükleer bir silah için yakıt üretmekle neredeyse aynısıdır. Aradaki fark uranyumun saflığındadır. Hafif su reaktörleri yüzde 3-5 oranında zenginleştirilmiş uranyum yakıtı kullanırken nükleer silahın çekirdeği yüzde 90 oranında zenginleştirilmiş uranyum

kullanmaktadır. Reaktör yakıtında kullanılan düşük zenginleştirilmiş uranyuma (LEU), nükleer silahlarda kullanılan yüzde 90 oranında zenginleştirilmiş uranyuma ise yüksek zenginleştirilmiş uranyum (HEU) denmektedir. Her iki durumda da, uranyum zenginleştirmesi gerekmektedir ve bunun için uranyum235'i uranyum238'den ayıran hızla dönen tüplerden oluşan bir dizi santrifüj kullanılır. Daha ağır olan U-238 doğal olarak santrifüjün duvarına doğru hareket ederken daha hafif olan U-235 merkezde toplanır. Daha hafif U-235 bir kepçede toplanıp bir başka santrifüje aktarılır. Bu süreç uranyum istenilen saflık derecesine ulaşılana kadar tekrar edilir.

Geri planda, devletler de alıcı ülkelerin yeniden işleme teknolojisine erişimini sınırlamaya çalışmaktadır. Yeniden işleme, plütonyumu tüketilmiş reaktör yakıtından ayıran süreçtir. Yüzde 90 zenginleştirilmiş uranyuma benzer şekilde, plütonyum bir nükleer bombada kullanılabilir. Birçok silah kontrolü savunucusu, santrifüj, zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin yayılmasının kontrol edilmesinin nükleer silahların yayılması tehdidinin azaltılmasında çok önemli olduğuna inanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında yakın bir zamanda imzalanan nükleer işbirliği anlaşması bu yeni çabaların en çarpıcı örneğidir. Söz konusu anlaşma BAE'nin zenginleştirme ve yeniden işleme uygulamalarına hakkından feragat ettiğini kayıt altına almaktadır (Stein 2009).

Ankara, nükleer teknolojilerin transferini sınırlamaya yönelik küresel çabalara artan düzeyde duyarlı hale gelmiştir. Ankara bu çabaları bir devletin NPT'de barışçıl nükleer teknolojisi hakkını spesifik olarak belirten 4. Madde'nin ihlali olarak görmektedir. Hükümetin iddialı sivil nükleer programı ve yabancı enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltmak iradesi ışığında Türkiye'nin gelecekteki yakıt döngüsü hedefleri belirsizliğini korumaktadır. Şu ana kadar Türkiye, zenginleştirme veya yeniden işleme yapacağına dair herhangi bir açıklama yapmamıştır, ancak Ankara bu alandaki haklarını saklı tutmaktadır. Nitekim, İran bağlamında NPT devletlerinin uranyum zenginleştirme hakkından bahsederken, Başbakan Erdoğan sivil nükleer programı için gerekli olması durumunda Türkiye'nin de yerli uranyum zenginleştirmesi konusunda adım atacağını belirtmiştir (Habertürk).
Zenginleştirme ve yeniden işleme süreçlerini sınırlamaya yönelik öneriler İkinci Dünya Savaşı'ndan bitiminden kısa bir süre sonra ortaya çıkmış olsa da İran ve Kuzey Kore'nin nükleer programları hakkındaki endişelerle ivme kazanmıştır. En fazla ilgi çeken fikirlerden biri IAEA nezdinde konumu iyi olan NPT üyesi devletlere nükleer yakıt sağlamak üzere çok taraflı bir zenginleştirme merkezinin kurulmasıdır. IAEA, yakın bir tarihte, Rusya ve Nükleer Tehdit Girişimi (NTI) tarafından önerilen iki uluslararası yakıt bankasını onaylamıştır (Harvey 2011).. NTI modeli, IAEA'ya belli koşullarda salınabilecek düşük zenginleştirilmiş uranyum rezerv stoklarını koruma sorumluluğunu vermektedir, zenginleştirme merkezleri uluslararası düzeyde kontrol edilecek ve işletilecektir. Buna göre, nükleer enerji geliştiren devletlerin zenginleştirme veya yeniden işleme teknolojilerine veya merkezlerine ihtiyaç duymaması, nükleer silahların yayılma olasılığını büyük oranda azaltacaktır.

Çok taraflı yakıt bankası girişimi IAEA Yönetim Kurulu tarafından Eylül 2009'da tartışıldığında, Türkiye girişime destek verdiğini açıklamamıştır. Türkiye'deki karar vericiler, zenginleştirme dahil hassas teknolojilerin böyle bir altyapıya halihazırda sahip olmayan ülkelere transferini yasaklamayı öngören Bush dönemi ABD girişiminden etkilenmişlerdir. O dönemde, bu girişime NPT'den kaynaklanan egemen hakların bir ihali olarak görülerek birçok devlet tarafından karşı çıkılmıştır. Çok taraflı yakıt bankası önerisi başlangıçta Türkiye

gibi ülkelerin korkularını yeniden alevlendirmiş ve bu öneri hassas teknolojilerin bu teknolojiler sahip olmayan istekli ülkelere transferini yasaklama taleplerine büyük oranda yardımcı olabilecek bir önlem olarak yorumlanmıştır. Benzer şekilde, çok taraflı yakıt bankaları kurulması fikri uranyum zenginleştirmesine yönelik egemen hakların erozyona uğratılması endişesini de tetiklemiştir.

Sonuçta Türkiye, NPT'den kaynaklanan zenginleştirme haklarını korumayı istemektedir. Türkiye'nin NPT 4. Madde'deki hakları açıkça desteklemesi, İran'ın nükleer programına ilişkin görüşünü de büyük oranda etkilemiştir. Kendi nükleer geleceğini de düşünerek, Türkiye, Batı'nın İran'a bu haktan vazgeçmesi yönündeki baskılarına rağmen, İran'ın zenginleştirme hakkını desteklemiştir.

Türkiye açısından, İran'in nükleer meselesindeki temel sorun, uranyum zenginleştirme hakkından ziyade, Tahran'ın IAEA'in talep ettiği nükleer faaliyetlerine ilişkin bir dizi soruyu yanıtlamaması ve IAEA'ya nükleer tesislerini açmamasıdır. İran'a yaptırım uygulama çabalarının yoğunluk kazandığı 2003'ten bu yana, nükleer faaliyetleri hakkındaki IAEA'nin taleplerine cevap vermesi için İran üzerinde uluslararası bir baskı uygulanırken, Türkiye 4. Madde'ye verdiği güçlü destek ve İran'ın NPT yükümlülükleri arasında hassas bir denge tutturmaya çalışmıştır.[5]

2.4 İran ve Türkiye: Zor bir denge politikası

Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerde uzun zaman boyunca imparatorlukların nüfuz alanı ve din temelli farklılıklardan kaynaklanan bir rekabet geçmişi hakim olmuştur. Osmanlılar, Sünni inancın tarihi koruyucusu ve Mekke ve Medine'nin hamisi olmuşlardır. Osmanlı Padişahı Halife olarak görülmüştür; bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nu günümüz İran'da Şii-Safevi İmparatorluğu ile ihtilafa düşürmüştür. Bu iki imparatorluk, Ortadoğu'nun büyük bir bölümünün kontrolü için yaşanan savaşlar ve rekabetle dolu bir geçmişe sahiptir. Ancak, iki imparatorluk ve halef devletleri arasındaki ilişkiler, İran ve Türkiye arasındaki mevcut sınırları çizerek Irak topraklarının kontrolünü Osmanlılara devreden, 1639 tarihli Kasr-ı Şirin Anlaşması'ndan bu yana istikrar kazanmıştır.

1979'dan 1990'ların sonuna kadar, Türk tarafı, rejimin laik Türkiye Cumhuriyeti'ni devirmeyi amaçlayan aşırı İslamcılara verdiği iddia edilen destek ve İran'ın Kuzey Irak ve Güney Anadolu'daki Kürt bölücülere sağladığı iddia edilen destekten dolayı, İran'a olumsuz bir gözle bakmıştır. İki ülkenin Kürt terörizmiyle mücadele etmek üzere birlikte çalışmaya karar vermesinin ardından ilişkilerdeki buzlar erimeye başlamıştır. Bu anlaşma, İran'da Kürdistan İşçi Partisi'nın (PKK) bir kolu olan Kürdistan Özgür Yaşam Partisi'nin (PJAK) ortaya çıkışıyla aynı döneme denk gelmiştir.

[5] İddia edilen çalışmalar İran'ın nükleer programlarının olası askeri boyutuna değinmektedir. IAEA Yönetim Kurulu Raporu'na göre, "Ajans, İran'da, geçmişte veya şimdi, bir füze için bir nükleer taşıma aracının geliştirilmesine ilişkin faaliyetler dahil, askeri bağlantılı örgütleri kapsayan, açıklanmamış nükleer faaliyetlerin olası varlığı konusunda endişe duymaya devam etmektedir." Ayrıntılı bilgi için bkz: http://www.isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/Iran_24May2011.pdf.

Batı'nın İran'a yaptırım uygulamaya yönelik son çabaları, AKP'nin iktidara gelmesi ile aşağı yukarı aynı döneme denk gelen 2003'te [6] başlamıştır. Türkiye'nin daha önceki İran politikasının tersine, AKP , İran İslam Cumhuriyeti'ni kucaklamış ve diplomatik ve ekonomik işbirliğini arttırmanın yollarını aramıştır. İran'ın IAEA ile işbirliği yapması ve nükleer faaliyetlerinin şeffaf olmasının gerektiği konusunda ısrar ederken, Başbakan Erdoğan İran'ın zenginleştirme ve nükleer programını desteklemiş ve önceki nükleer faaliyetleri hakkındaki bir dizi sorunun yanıtlanmamasından dolayı İslam Cumhuriyeti'ni finansal ve diplomatik olarak izole etmek üzere büyük bir çaba gösteren Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı müttefiklerinin tepkisine neden olmuştur.

İran ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler artan bir ekonomik ilişki ve ortak tehditlere karşı gerçekleştirilen güvenlik işbirliğinden dolayı gelişmiştir. 1991-2008 yılları arasında, Türkiye'nin İran'a ihracatı 87 milyon dolardan 2 milyar dolara ve aynı dönemde İran'dan ithalat, Türkiye'nin İran doğal gazı için artan talebiyle, 91 milyon dolardan 8 milyar dolara yükselmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi Türkiye'nin 6 milyar ticaret açığına rağmen, son zamanlarda 10 milyar dolara ulaşmıştır. Ticaret hacmi doğal gaza bağlıdır, ancak İran ekonomisini Türk yatırımlarına açmak için kapıyı aralamıştır. İran'daki yeni Humeyni havaalanının inşaatı için önce TAV ile anlaşma yapılmıştır. Ancak, İran Devrim Muhafızları Ordusu müdahale ederek bir dizi siyasi ve ekonomik nedenden dolayı TAV'ın inşaatı bitirmesine izin vermemiştir. Buna benzer şekilde, Turkcell İran'ın ikinci GSM lisansını satın almaya çok yaklaşmış, ancak İran hükümetnin projenin çoğunluk mülkiyetine sahip olmak üzere ısrar etmesiyle anlaşma bozulmuştur. İran hükümetinin her iki projeye müdahale etmesi, İran-Türkiye arasındaki yakınlaşma konusunda şüphe duyan birçok kişinin şu ana kadar ilişkinin daha çok İran lehine olduğuna işaret etmesine neden olmuştur.

Türk yatırımcılar, Türk enerji şirketlerine İran'ın devasa Güney Pars gaz sahasının geliştirilmesi için imtiyaz veren İranlı mevkidaşlarıyla bir dizi anlaşma imzalayarak İran'ın enerji sektöründen pay almayı hedeflemişlerdir. Söz konusu anlaşmalar, İran'ın petrol ve gaz sektöründeki yatırımları sınırlamayı hedefleyen bir dizi tek taraflı yaptırımı onaylayan Amerika Birleşik Devletleri'ni rahatsız etmiştir. Diğer önemli bir sektör de turizmdir. Her yıl 1 milyon İranlı Türkiye'yi ziyaret etmektedir. İran, Orta Asya'ya ürün götüren Türk kamyonları için de önemli bir yoldur. 2007'de 92.000 Türk kamyonu İran'dan geçip İran üzerinden diğer ülkelere gitmiştir.

Dışişleri Bakanlığı'na göre, Türkiye-İran ilişkisi, içişlerine müdahale etmeme, dostane komşuluk ilişkileri ile ekonomi ve güvenlik alanlarında işbirliği ilkeleri üzerine bina edilmiştir. Bu ilkeler Türk hükümetinin İran'ın nükleer krizini çözümlemede diyalog ve yoğun diplomasiyi tercih ettiğini açıkça beyan etmesine neden olmuştur. Nitekim Ankara Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın İran'a yönelik yaptırım politikasını desteklememektedir.
Türkiye'nin yaptırımlarla ilgili politikası Türkiye'nin genel nükleer diplomasisinin küçük bir şablonudur aynı zamanda. Türkiye, İran'a yönelik BM yaptırımlarını , Tahran'ın bağlayıcı BMGK kararlarına uymamış olmasından ve yaptırımların Birleşmiş Milletlerin meşruiyeti ile desteklenmesinden dolayı uygulamayı kabul etmiştir. Ancak, Türkiye, Amerikan ve Avrupa

[6] 14 Ağustos 2002'de, İran Ulusal Muhalefet Konseyi (NCRI), Natanz zenginleştirme merkezi ve diğer açıklanmamış çift kullanımlı nükleer tesisler dahil, İran'da açıklanmamış nükleer tesislerin olduğunu ifşa etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: "Iran Nuclear Overview," *The Nuclear Threat Initiative*, Şubat 2011, http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/index.html.

yaptırımlarını İran'daki muhafazakarları güçlendireceğine ve Türk ekonomisini orantısız şekilde etkileyeceğine inanması nedeniyle, şu ana kadar uygulamayı reddetmiştir. Ayrıca, hükümet Batının İran'ın zenginleştirmeyi durdurması yönündeki talebini İran'ın NPT çerçevesindeki haklarının bir ihlali olarak görmektedir. Ankara'daki yetkililer, bu meselenin devletlerin nükleer teknolojileri uygulama haklarını sınırlayan bir emsal oluşturabileceği dolayısıyla temkinli hareket etmektedirler.

Ancak, Türkiye'nin nükleer silah edinmiş bir İran potansiyelinden rahatsızlık duymadığı sonucuna varmak doğru olmaz. Ankara, Tahran'ın nükleer silah geliştirma olasılığı hakkında büyük endişe duymaktadır. Nükleer silaha sahip İran, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarının temel ilkesi olan bölgesel istikrarı baltalayacaktır. "Sıfır soruna" dayalı dış politikanın merkezinde bölgesel istikrarın Türk ekonomisinin gelişimi için çok önemli olduğu inancı yatmaktadır. Ayrıca, AKP, zorla baskı yerine seçenek sunulmasıyla istediğinizi alabilmenizi sağlayan diplomatik yetenek olan "yumuşak gücün" değişken Ortadoğu'daki sorunlarla başa çıkmanın en etkili yollarından biri olduğuna inanmaktadır. Türkiye, demografik kurumları ve çoğunluğu Müslümanlardan oluşan nüfusu ile bölgenin kalan bölümü için bir model oluşturabilir (Taşpınar 2008).

Kuşkusuz, nükleer silaha sahip bir İran Türkiye'nin dış politikası ve bölgesel hedefleri için de problemlidir. Her ne kadar Türkiye, İran'ın doğrudan bir tehdit olduğuna inanmasa da, nükleer silaha sahip bir İran bölgesel dengeleri altüst edecek ve stratejik stabiliteyi baltalayacaktor. Ayrıca, İran'ın nükleer silahlarının Körfez'deki diğer devletlerin kendi güvenliklerini garantiye almak üzere bir dizi adım atmalarına neden olma ihtimali de vardır. Bölgesel bir silah yarışı ihtimali bölgenin istikrarına da ciddi zarar verebilir. Son olarak, İran nükleer programı İsrail'in bir askeri saldırıda bulunmasına ve İsrail'İn İran topraklarındaki nükleer tesislerini hedeflemesine neden olabilir.

İran krizinin başından bu yana Türkiye ve Batılı müttefikleri İran'ın nükleer silaha sahip olmaması gerektiği konusunda hemfikirdir. Ancak, Türkiye'nin İran'ı daha fazla işbirliği yapması yönünde ikna etme çabaları birçok geleneksel Batılı müttefiklerinden farklılık göstermektedir. 1979'dan beri Amerika Birleşik Devletleri genelde İslam Cumhuriyeti'nin izole etmeyi amaçlayan baskıcı ve yaptırımlara dayalı bir politika uygulamaktadır. Her ne kadar Başkan Barack Obama İran'ı doğrudan diyalog kurmaya davet etmeye çalışmış olsa da, İran bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun sonucunda, Washington yaptırım tehdidi ve nihayetinde yaptırımlarla İran rejiminde yaklaşım değişikliğini zorlama stratejisine geri dönmüştür. Türkiye bunun aksi bir yaklaşım benimsemiştir. Ankara, yaptırımların İranlı muhafazakarları güçlendirmeye yarayacağına inanmakta, yaptırımların, aceleci davranışları teşvik etmesi nedeniyle, ters teptiğini dile getirmektedir. Ayrıca, yaptırımların Amerika Birleşik Devletleri veya İsrail'in askeri bir harekatına zemin hazırladığı inancı da vardır. Bir askeri saldırıdan kaynaklanacak potansiyel nükleer serpinti, Ortadoğu'nun bölgesel bir savaşın içine çekilme tehdidi ve Türkiye'nin bir karşı saldırıda İran füzelerine hedef olma ihtimali Ankara'nın krizde daha aktif bir rol oynamaya iten nedenler arasında yeralmaktadır.
Türkiye'nin çıkarları da gözönüne alındığında, Batılı güçler İran'la müzakere ederken Türkiye'nin kendi köşesine çekilip bu büyüyen kriz karşısında kayıtsız kalmayacağı beklenmemeliydi. Başbakan Erdoğan, İran'ın zenginleştirme hakkını savunurken İran'ın nükleer silah edinmemesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu Tahran ve Batı arasında önemli bir aracı olmuştur. Davutoğlu diplomasinin tıkandığı dönemlerde

krizi çözmek için çaba göstermiş ve siyasi engelleri aşmaya çalışmıştır. Nitekim Türkiye, Brezilya ile birlikte hareket ederek Tahran Araştırma Reaktöründe kullanılmak üzere İran'ı elinde bulunan 1.200 kg LEU'yu zenginleştirme ve yakıt imalatı için ülke dışına çıkarılmasını öngören bir anlaşmaya aracılık etmiştir. Brezilya, İran ve Türkiye'nin ortak bildirgesinde, İran'ın buna karşılık Tahran araştırma reaktörü için 120 kg. uranyum yakıtı alacağı belirtilmiştir.[7] Bu anlaşma, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı müttefiklerinin daha önce üzerinde çalıştıkları anlaşma ile paralellik taşımaktadır. İran, bir önceki sene Ekim ayında Batının önderlik ettiği ve desteklediği benzer nitelikteki yakıt takası önerisini kabul etmiş ancak yurtiçindeki siyasi baskı nedeniyle geri adım atmak durumunda kalmıştır (Dunlop 2009).

İran-Brezilya-Türkiye nükleer takas anlaşması, BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı yaptırımları ağırlaştıran 1929 sayılı kararından birkaç gün önce duyurulmuştur. Türkiye ve Brezilya, anlaşmanın ruhuna karşı olması ve anlaşmanın getirdiği güveni zedelediği inancıyla, nihayetinde yaptırımlara karşı oy kullanmıştır. Öte yandan, Türkiye'nin girişimiyle imzalanan yakıt takası anlaşması Batıda zamanlamasının ötesinde de eleştirilere konu olmuştur. İran'ın Türkiye'ye sevk edeceği LEU miktarının İran'ın kısa sürede bir nükleer silah geliştirme kapasitesini ciddi şekilde engellemeyeceği argümanı ileri sürülmüştür. Benzer şekilde İran'ın LEU'sunu yüzde 90'a zenginleştirme kararı alması durumunda, Tahran yine de bir nükleer silah için yeterli miktarda LEU'ya sahip olacaktır. Ayrıca, anlaşma Tahran'ın elindeki yüzde 20 zenginleştirilmiş uranyumu kapsamamaktadır. ABD ve Avrupa stratejisi İran'ın kısa sürede bir nükleer silah geliştirmesini önlemek üzere ülkeden gerekli miktarda LEU'nun çıkarılması hedefine dayanmaktaydı. Böylelikle müzakereler için 2 yıllık bir fırsat penceresi oluşturabilecektir. Öte yandan Türkiye, anlaşmanın önemli bir güven artırıcı tedbir olduğunu ve büyük güçlerin başaramadığı bir konuda kendisinin başarı kazandığına inandığını belirtmiştir.

Türkiye'nin hayır oyu, Washington'un İran'ın nükleer alandaki uzlaşmazlığını cezalandırma çabalarını desteklemesi için Ankara'ya güvenen Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Yakıt takası anlaşmasının imzalanması sonrasında Batılı müttefiklerinden gelen eleştiriler neticesinde Türkiye taktik değiştirmiş ve İran krizinde arabuluculuk yerine kolaylaştırıcılık rolünü benimsemiştir. Sonrasında Ankara Batı'dan Tahran'a ve tersi yöndeki mesajların iletilmesinde sık sık aracı olmuştur. Ocak 2011'de P5 + 1 ülkelerinden (ABD, Fransa, İngiltere, Çin, Rusya ve Almanya'dan) diplomatlar İran'ın nükleer programını ele almak üzere İranlı mevkidaşlarıyla İstanbul'da buluşmuştur. Türkiye müzakerelerde yer almamış ve organizasyona evsahipliği yapmakla yetinmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesi ve Almanya'dan oluşan bu grup ile İran arasındaki bir sonraki toplantının da Türkiye'de gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Önümüzdeki dönemde Ankara, Batı'nın İran nükleer krizini çözümleme arayışlarında muhtemelen aktif bir diplomatik ortak olmaya devam edecektir. Ancak, Türkiye, İran'ın zenginleştirme ve nükleer teknoloji edinmeye hakkı olduğunu beyan etmektedir. Ankara'nın tutumu son derece nettir; BMGK yaptırımlarını destekleyecek, ancak tek taraflı Amerikan ve Avrupa yaptırımlarının uygulanmasını, bu tek taraflı yaptırımlarına uyulmasına yönelik yoğun

[7]İran, Brezilya ve Türkiye'nin Ortak Bildirgesi, 17 Mayıs 2010, http://www.guardian.co.uk/world/julian-borger-global-security-blog/2010/may/17/iran-brazil-turkey-nuclear.

baskıya rağmen, özel şirketlere bırakacaktır. Ayrıca, Ankara herhangi bir askeri eyleme karşı olacak ve bütün diplomatik yolların denenmesi gerektiğini savunacaktır.

Net bir şekilde görüldüğü gibi, bölgesel bir güç olma ve bölgesel konular üzerinde daha fazla etki yaratma arzusu Ankara'nın İran'a ilişkin siyasasının oluşumunda etkili olmuştur. Keza kendi yerli nükleer programını geliştirme arzusu, politika tercihlerini büyük oranda etkilemiştir. İleriye bakıldığında Türkiye, İran cephesinde aktif bir oyuncu olmaya devam edecek ve kapsayıcı ve yapıcı politika çözümlerini gündemde tutmaya çalışacaktır.

2.5 NATO Tartışması ve Taktik Nükleer Silahların Geleceği

Türkiye, NATO taahhütleri çerçevesinde, yaklaşık atmış yıl Amerikan nükleer silahlarına evsahipliği yapmıştır. Silahlar NATO'nun kolektif savunma doktrininin bir parçası olarak Türkiye topraklarına konuşlandırılmış ve Soğuk Savaş döneminde Varşova Paktı'ndan bir istilayı engelleme amacını taşımıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra silahların stratejik değeri azalırken, askeri değerleri ve Avrupa'da kalan taktik nükleer silahların (TNS) NATO güvenliğini pekiştirip pekiştirmediği konusu sorgulanmaya başlamıştır. Lizbon'daki 2010 NATO Zirvesi öncesinde, Belçika, Almanya, İtalya, Hollanda ve Türkiye'deki TNS'lerin durumu ve kullanılabilirliği hararetli tartışmalara konu olmuştur. İttifak içinde birçok ülke bu silahların geri çekilmesini savunurken, diğer bazı ülkeler bu öneriye karşı çıkmış ve NATO'ya yönelik nükleer tehdit ortadan kalkana dek bu silahların yerlerinde kalmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Türkiye topraklarındaki nükleer silah bulundurmaya devam etmekte ve diğer NATO ülkelerinin de İttifakın yük paylaşımı ilkesi gereği TNS'leri barındırmaya devam etmelerini beklemektedir. Türkiye, İncirlik hava üssünde tahminen 90 B-61 güdümsüz bombaya evsahipliği yapmaktadır. 50 bomba Amerikan Hava Kuvvetleri'nin kullanımına ayrılmış, diğer 40'ı Türk Hava Kuvvetleri'nin kullanımına ayrılmıştır (Kibaroğlu 2011). Bu senaryo anılan silahların operasyonel hazırlık durumu hakkında bir dizi soruya yol açmaktadır, zira ABD İncirlik'te nükleer bomba kullanmaya yetkin uçak filosu bulundurmamaktadır; Türk Hava Kuvvetleri ise NATO içinde nükleer misyonlar için sertifikalı olmayan tek güçtür. Bu silahların kullanılması gerektiği takdirde, ABD'nin bir başka Avrupa ülkesinden gerekli uçak filosunu getirmesi gerekecektir.

Türkiye için Amerikan nükleer silahlarının Avrupa'da konuşlandırılması Atlantik ötesi güvenlik ittifakını güçlendirmekte ve caydırıcılığa katkıda bulunmaktadır. Ankara nükleer silahlardan arındırılmış bir dünyaya olan desteğini vurgularken bu çabaların büyük olasılıkla yıllar süreceğini ve bunun da silahsızlanma gerçekleşene dek inanılır bir asgari caydırıcı güç bulundurma zorunluluğuna yol açtığını ifade etmektedir. Türkiye'deki güvenlik politikası yapıcıları, nükleer silahları aynı zamanda bir statü sembolü olarak görmekte, bunların varlığının Amerikan-Türk savunma ortaklığının sağlamlığını gösterdiğine inanmaktadır. Silahların kaldırılması durumunda Türkiye'nin NATO içindeki konumunun olumsuz etkilenmesi varsayımı da sözkonusudur (Kibaroğlu 2011). Kısacası, silahlar yalnızca caydırıcılık amacıyla bulunmamakta, ABD'nin Türkiye savunmasına olan taahhüdünü simgeleyen bir dizi siyasi anlam da içermektedir.

Türkiye'nin TNS'lerle ilgili konumu ayrıca bu konunun siyasileştirilmemesiyle de ilintilidir. Türkiye Jüpiter füzelerinin konuşlandırıldığı ülke olarak 1962'de Küba füze krizinin en ön cephesinde olmasına rağmen, nükleer silahlar meselesi ülkede bir iç tartışma konusu olmamıştır. Batı Avrupa ülkelerinin aksine, ülkede belirgin bir nükleer karşıtı siyasi güç bulunmamaktadır. Yeşil hareket siyasi açıdan zayıftır, hemen hemen hiç yoktur. Kalan partiler de açıkça tartışmanın ulusal güvenlik boyutuna öncelik vermiş ve nükleer karşıtı bir platform geliştirmemişlerdir. Ayrıca İngiltere ve Almanya'nın aksine, Türkiye ekonomik açıdan Çift Yetenekli Uçaklarının (DCA) geleceği konusunda ivedi bir kararla karşı karşıya değildir. Türk Hava Kuvvetleri'nin elindeki F-16'ların 2030 ortalarına kadar yenilenmesi gerekmemektedir. Bu nedenle, Türk politika yapıcılarını karar vermeye zorlayan herhangi bir ekonomik baskı bulunmamaktadır.

Avrupa'daki TNS'lerin Amerikalı savunucıları bunların varlığının potansiyel nükleer güç olabilecek ülkeleri kendi nükleer silahlanma programlarını izlemekten caydırdığını ve bunların geri çekilmesi durumunda bu ülkelerin de beliren tehditleri engellemek için kendi silahlarını geliştirmek üzere harekete geçireceğini savunmaktadırlar. Hatta bazıları ABD nükleer silahlarını zamanından önce Türkiye'den çekecek olursa, İran'ın nükleer silah edinmesi durumunda Türkiye'nin de de nükleer silahlanma gayreti içine gireceğini öne sürmektedir. Susi Snyder ile Wilbert van der Zeijden IKV Pax Christi için hazırladıkları bir raporda bu iddialara karşı çıkmış, Türk yetkililerin "bu ihtimalin dillendirilmesinden bile alındıklarını" yazarak "Türk hükümetinin NPT taahhütlerini ihlal ederek kendi nükleer silahlarını geliştirme düşüncesini her daim reddettiklerine" dikkat çekmişlerdir (2011). Aslında Türkiye kendisiyle önceden istişarede bulunulması ve NATO içinde konsensus oluşması durumunda Amerikan TNS'lerinin geri çekilmesini destekleyeceğini belirtmiştir. Tek taraflı kararlarla bu silahların geri çekilmesi ittifaka zarar verecek; ancak eğer bir konsensusa varılırsa, Ankara ittifak genelinde bir anlaşmaya karşı çıkmayacaktır. Ankara, NATO'nun caydırıcılık için konvansiyonel güçlerine veya stratejik veya stratejik olmayan nitelikteki Amerikan nükleer güçlerine dayanabileceğine inanmaktadır.

TNS'lerin Avrupa topraklarından geri çekilmesiyle ilgili tartışmalar son yıllarda ağırlık kazanmış, NATO'nun nükleer misyonunun geleceği meselesi bir dizi tartışmaya yol açmıştır. Şu ana kadar Türk yetkililer bu konudaki suskunluklarını bozmamışlarıdr. Buna rağmen NATO içinde yoğunluk kazanan tartışmalar büyük olasılıkla ittifakı bu konuyu pek uzak olmayan bir gelecekte ele almaya zorlayacak ve NATO'nun yük paylaşımı ilkesinin ciddi bir şekilde yeniden değerlendirilmesi ihtiyacını doğuracaktır. Türkiye açısından Amerikan TNS'lerinin Avrupa'da konuşlandırılması, Türkiye'nin nükleer caydırıcılık ile ilgili tutumu ile yakından bağlantılı olup ve Ankara'nın ivedi güvenlik endişeleri ile silahsızlanmaya olan taahhüdünü nasıl harmanlayacağı ile ilintilidir.

2.6 Nükleer Caydırıcılıkla İlgili Türkiye'nin Bakış Açısı

Caydırıcılık teorisi ilk olarak Sovyetler Birliğinin 1949 yılındaki ilk nükleer patlamasından kısa bir süre sonra ortaya atılmıştır. Rusya'nın nükleer ve roket alanındaki ilerlemelerinden ve nükleer savaş ihtimalinden korkan Amerikalı nükleer planlama uzmanları, atom çağında savaşı yeniden tanımlamak için çok çalıştılar. Diğerlerinin yanı sıra Bernard Brodie, William Kaufmann, Albert Wohlstetter ve Herman Kahn gibi Amerikalı strateji uzmanları en sonunda topyekûn nükleer misilleme tehdidinin Sovyetler Birliği'nin ya da Birleşik Devletler'in

birbirlerine karşı nükleer silahları kullanmalarını önleyeceği konusunda uzlaştılar. Caydırıcılık teorisi, ilk başlangıç saldırısında hepsinin ortadan kaldırılmasını önlemek için her iki tarafın da birden fazla erken uyarı sistemi ve çok sayıda silah sevkiyat aracı ve nükleer harp başlığı muhafaza etmesi ilkesine dayandırıldı. Bu şekilde, her iki taraf da farklı nitelikte fırlatma platformları ile ve her iki tarafın da ilk saldırıda karşı tarafın tüm silah stokunu tahrip edebileceğine inanmayacağından emin olmak için dayanıklı bir kumanda ve kontrol sistemi kurdu. Karşılıklı garantili imha tehlikesi Soğuk Savaş sırasında her iki tarafı da rehin almıştı ve nükleer stratejinin oluşturulmasını etkilemişti.

Soğuk Savaş atmosferinde, ABD nükleer silahlarla bir düşmana karşı yapılacak misilleme tehdidinin kapsamını genişletmek için NATO müttefikleri ile anlaşmalar yaptı. Genişletilmiş caydırıcılık olarak bilinen bu anlaşmalar, Birleşik Devletler'i, herhangi bir NATO müttefikine saldırılması durumunda kendi nükleer kuvvetleri bulunan nükleer bir devlete karşı misilleme yapmakla yükümlü kılmaktadır. Güvenirliğini sürdürmek, müttefiklerinin güvenini tazelemek ve bazı Avrupalı güçlerin kendi nükleer silahlarını oluşturma ihtimalini azaltmak için ABD , Avrupa'ya nükleer silahlar konuşladı. Eski Sovyetler Birliği de Varşova paktı ülkeleriyle benzer bir düzenleme yaptı.

Geçmişte Türkiye'nin Amerikan nükleer silahlarına ev sahipliği yapmasının başlıca nedeni bölgesindeki tarihi rakibi olan eski Sovyetler Birliği'ni caydırmaktı. Türkiye NATO'nun yük paylaşımı ilkesini, bunun Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması için en kritik konu olduğu inancıyla ciddiye almaktadır. Geçmişteki Amerika'nın orta menzilli balistik füzelerini (MRBM'lerini) tek taraflı olarak Türkiye'den kaldırma kararı ve bunun karşılığında eski Sovyetler Birliği'nin aynısını Küba'da yapması gibi olaylar Türkiye'deki güvenlik politikası yapıcılarını ABD'nin SSCB tarafından doğrudan yok edilmekle tehdit edildiğinde müttefiklerine arka çıkmayacağı konusunda ikna etti. Bu duygular, 1974 yılındaki Kıbrıs işgali nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu koyması üzerine derinleşti. Bu şüpheler, Türkiye'nin istikrarsız Orta Doğu'ya olan yakınlığının NATO'yu Orta Doğu'da bir savaşa sürükleyebileceğine dair endişeler nedeniyle birçok NATO üyesi ülkenin Türkiye'yi Müttefikliğe dahil edilmesine çekingen yaklaşmalarına dayandırılabilir. Amerikan TNS'lerin varlığını sürdürmesi, NATO'nun Türkiye'yi savunma taahhüdünü simgeler olmuştur ve önemli bir güven tesisi mekanizmasıdır.

Türkiye topraklarında konuşlanmış nükleer silahların Türkiye ile A.B.D. arasında oluşturduğu doğrudan bağlantı da NATO'nun 5. Maddesindeki kolektif savunma taahhütlerini yerine getirebileceğinden giderek daha fazla kuşku duyan Türk siyasetçilerinin korumaya özen gösterdikleri bir ilişki olmuştur. 1991 yılındaki ilk Irak savaşı sırasında Türkiye'nin NATO destekli bir füze savunma sistemi elde etmek için işlerlik kazandırmak istediği 5. Maddenin NATO Konseyi tarafından haftalarca engellenmesi Türkiye'nin dış güvenlik siyaseti yapıcılarının zihinlerinde halen canlılığını korumaktadır. Ankara, Saddam'ın KİS cephaneliğinin tehdidi altında olduğuna inandığı bir zamanda İttifak'ın kararlı bir şekilde hareket edememesi Türk siyaset yapıcılarını A.B.D. ile olan imtiyazlı güvenlik ilişkisini sürdürmeleri konusunda ikna etmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana, Türk yetkililer sözkonusu nükleer silahların İran, Suriye ve 2003 öncesi Irak gibi nükleer silahları yayılmasını bir politika olarak benimsemiş

komşularını caydırdığına inanmaktadır. Türkiye, aşağıdakilerin ifadelerin yeraldığı NATO'nun en son "Stratejik Konsepti"nin yazımına aktif olarak katkıda bulunmuştu:

> Nükleer ve konvansiyonel kabiliyetlerin uygun bir karışımını esas alan caydırıcılık bizim [NATO] genel stratejimizin temel bir unsuru olmaya devam etmektedir. Nükleer silahların herhangi bir şekilde kullanımının gerekebileceği durumlar son derece uzaktır. Nükleer silahlar var olduğu sürece, NATO nükleer bir ittifak olarak kalacaktır (NATO 2010).

NATO'nun nükleer duruşuyla ilgili tartışmalar, İran'ın gelişen nükleer programı ile ilgili oluşan tereddütlerden de etkilendi. Ancak bu silahların Avrupa'da konuşlanmasıyla ilgili tartışma büyümektedir. Bu silahların Avrupa topraklarından kaldırılması çağrıları da son yıllarda daha da yükselmektedir.

Lizbon'daki 2010 NATO Zirve toplantısına kadar geçen sürede, NATO üyeleri olan Belçika, Almanya ve Hollanda Avrupa'daki nükleer silahların yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ifade ile NATO'yu nükleer silahlardan arınmış bir dünya yolunda öncülük yapmaya teşvik etti. Söz konusu üç ülkenin Amerikan TNS'lerine ev sahipliği yapması bakımından bu durum önemlidir. TNS'lere evsahipliği yapan diğer iki ülke olan Türkiye ile İtalya'nın ise sessiz kalmaları ve bu ülkelerin silahların kaldırılması çabalarına açıkça destek vermemeleri dikkat çekicidir. Amerikan nükleer güçlerinin hızlı bir şekilde geri çekilmesi olası olmasa da, bunların çekilmesi konusundaki güç kazanan retorik bu konunun öngörülebilir gelecekte yoğun bir şekilde tartışılacağını ve orta vadede Türk savunma politikası için potansiyel olarak sorun yaratacağını göstermektedir.

Kısacası, Türkiye nükleer silahların topraklarında konuşlandırılmasını NATO'nun yük paylaşma taahhüdünün somut simgesi olduğuna ve kaldırılmalarının bunu sarsacağına inanmaktadır. Ancak bu silahların geri çekilmesi kararı NATO içinde konsensus ile alınırsa ve bazı NATO ülkeleri tek taraflı hareket etmekten imtina ederlerse, Türkiye bu silahların geri çekilmesine engel olmayacaktır. Bazıları TNS'lerin yerine ittifak genelinde bir balistik füze savunma sistemi (BFSS) sisteminin kurulmasının İttifakın yük paylaşımı ilkelerini sembolize edebileceğini öne sürmektedirler.

2.7 Füze Savunma Tartışması: Türkiye'nin Konumunun Batı Tarafından Yanlış Anlaşılması

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Türk güvenlik planlamacıları Ortadoğulu komşularının artan balistik füze cephaneliğinin oluşturduğu tehdidin güçlü bir şekilde farkına varmıştır. Türkiye'nin karşısındaki başlıca güvenlik tehditlerinin bu yeniden değerlendirilmesi, ABD ile İsrail'in Ortadoğu'daki artan füze tehdidine karşı savunma amaçlı bir balistik füze savunma sistemi (BFSS) geliştirilmesine yeniden vurgu yapılmasıyla aynı döneme denk gelmiştir. Bölgesel liderlerin niyetleri konusunda uzun zamandır kuşkular besleyen Türk güvenlik planlamacıları BFSS konusunu daha yakından ele almaları gerektiğine, yoksa Ortadoğu'da çatışmaların çıkması durumunda karşılık olarak yapılacak füze saldırılarına açık olma riskini taşıyacakları sonucuna varmışlardır.

Türkiye'nin yerli savunma sanayisinin teknik kısıtları karşısında, yetkililer BFSS için bir dizi yabancı tedarikçiye yönelmiştir. Türkiye'nin Ortadoğulu komşularının konuşlandırdığı füzelere karşılık geliştirilen Amerikan-İsrail ortak Arrow sisteminin Türkiye'nin ivedi güvenlik ihtiyaçlarına en iyi şekilde karşılık vereceği sonucuna varılmıştır. Türk ve İsrailli yetkililer 1996'dan 2000'lerin ortalarına dek İsrail'in güçlü Green Pine Radar ve Arrow II interceptor satışlarıyla ilgili onlarca toplantı yapmışladır. ABD ilk başta sistemin ihracına karşı çıksa da sonunda kabul etmiş ve İsrail'i Türk yetkililerle görüşmeleri ilerletmeye teşvik etmiştir. Arrow programının finansmanının büyük ölçüde ABD tarafından karşılanması ihracat için Amerikan ve İsrail hükümetlerinin resmi onayını gerekli kılmaktadır.

Uzun görüşmelere rağmen diplomatik, finansal ve lojistik sorunlar Ankara'nın BFSS sistemini teve darik etmesine engel olmuştur. Buna rağmen Ankara, BFSS arayışına devam etmiş tir , ancak önceki tedarik sorunlarına rağmen potansiyel tedarikçilerin listesini genişletip Amerikan Patriot, Rus S-400, Çin FD-2000 ve Fransız, İtalyan ortaklığı tarafından üretilen Eurosam Samp-T gibi potansiyel sistemleri de listeye dahil etmiştir. Bu ulusal çapta ilerletilen girişim, NATO'nun ittifakı İran füzelerinden korumak üzere Avrupa genelinde konuşlandırmak istediği füze savunma kalkanından ayrı olarak ele alınmaktadır.
Lizbon'daki 2010 NATO Zirvesi sırasında yirmisekiz müttefik BFSS'yi ittifak genelinde bir misyon olarak benimseyip benimsememe konusunda sert tartışmalara girmiştir. Obama hükümeti, İran'ın balistik füzelerine karşı daha iyi savunma sistemi inşa etmek üzere Amerikan BFSS sistemini Avrupalı müttefiklerininkiyle birleştirmek istemiştir. Tartışmalar sırasında Türkiye'nin tutumu büyük şaşkınlığa ve yanlış anlamalara yol açmıştır. Türkiye, BFSS sisteminin komşu ülkelerle olan ilişkilerini daha kötüye götürmemesi, bütün Türkiye coğrafyasını kapsaması ve Türk topraklarındaki BFSS unsurlarının Türk ordusu tarafından kontrol edilmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Müttefiklerin Türk tarafının taleplerine uygun olarak İran ve Suriye'yi ismen tehdit olarak zikretmemeyi ve sistemi kimin kullanacağı konusundaki kararları ertelemeyi kabul etmeleri üzerine mutabakata varılmıştır. Türkiye ayrıca topraklarında bir erken uyarı radarı bulundurmayı kabul etmiştir.

Türkiye'nin İran ve Suriye'yi spesifik birer tehdit olarak isimlendirmekteki isteksizliği uluslararası basın ve diğer NATO müttefikleri tarafından büyük ölçüde yanlış anlaşılmıştır. Ankara, özellikle İran'ın İttifaka karşı tehdit olarak ifade edilmesinin Tahran'daki muhafazakarları füze ve nükleer programlarını hızlandırmaya teşvik edeceğinden kaygı duymuştur. Kuvvetli bir sistemin stratejik istikrarı bozma potansiyeli bulunduğundan, BFSS genelde konsept olarak tartışmalıdır. Sistemin karşıtları BFS'nin hedef ülkeyi en ileri BFSS sistemine bile baskın çıkacak sistemler geliştirmeye teşvik edebileceğini öne sürmektedir.

Bu saptamaların ışığında Türk tarafı dikkatli davranarak, İranlıları füze ve KİS programlarını hızlandırmaya teşvik edecek saldırgan bir söylemi benimsememeye özen göstermiştir. Türkiye kabiliyetleri esas alan bir yaklaşımı benimsemiş ve NATO'daki ortaklarına sistemi uygularken balistik füze kabiliyeti olan tüm ülkeleri gözönünde tutma çağrısında bulunmuştur. Buna ek olarak, yetkililer sistemin savunma amaçlı olması ve herhangi bir ülkeyi hedef olarak belirlememesi gerektiğine inanmaktadır. Türkiye tehditleri

adlandırmanın yalnızca BFSS'yi alt etmek için karşı önlemler geliştirme isteğini hızlandıracağına inanmaktadır.

2.8 2012 Nükleer Silahlardan Arındırılmış Ortadoğu Konferansı

Türkiye geçmişte Orta Doğu'da Nükleer Silahlardan Arındırılmış bir bölge (NSAOD) kurulma çabalarını sessizce desteklemiş, ancak Amerikan TNS'lerine evsahipliği yaptığı için herhangi bir anlaşmaya taraf olmayı hiç düşünmemiştir. Sovyet önderliğindeki bir istila korkusu güvenlik planlamasını güçlü bir biçimde etkilemiş ve TNS'lerin askeri yararını güçlendirmiştir. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana değişen tehdit algıları kaçakçılık şebekelerinin oluşturduğu artan tehditlerle birleşince, devlet dışı oyuncular ve KİS BFSyayılması Türkiye'nin söyleminde bir değişikliğe yol açmıştır.

NPT'nin VII. Maddesi, "herhangi bir Devletler grubunun kendi bölgelerinde hiç nükleer silah bulunmamasını sağlamak için bölgesel anlaşmalar yapma hakkını" korumaktadır. Nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge (NSAB) ülkelerin nükleer silahlar üretmemeyi, sahip olmamayı, almamayı veya test etmemeyi kabul ettikleri belirli bir bölgedir. Halen NSAB'ler Güney Yarıkürenin tamamı dahil 116 ülkeyi kapsamaktadır. NSAB'ler nükleer silahların geliştirilmesini yasaklamanın yanısıra, "anlaşmanın taraflarına negatif güvenlik güvenceleri sağlamaktadır. Bu, NPT kapsamındaki nükleer silahlı beş devletin bölge üyesi ülkelere karşı nükleer silah kullanmayacakları ya da kullanmakla tehdit etmeyecekleri taahhüdüdür" (Clearinghouse 2010).

1974'ten itibaren ilk olarak Mısır ve İran Ortadoğu'da Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge (NSAOD) kurulmasını teklif etmiştir. BM Genel Kurulu o dönemden beri bu fikri benimseyen bir dizi Karar almış ve 1991'de bir BM çalışması NSAOD'yi kurmak için gereken adımları belirlemiştir. Bu çabalar birinci Körfez Savaşının hemen ardından, BMGK'nin 687 no'lu Kararının çıkarılmasıyla güçlenmiştir. Bu karar bir NSAOD kurulmasını desteklemiştir. 1995, 2000 ve 2010 Gözden Geçirme Konferanslarındaki (Revcon) delegeler de NSAOD'nin uygulanmasını isteyen Kararlar çıkarmıştır.

Bir NSAOD kurma çabaları bölgenin tek nükleer gücü olan İsrail'in güçlü muhalefetiyle engellenmiştir. Mısır ve diğer Arap ülkeleri müzakereler için önkoşul olarak İsrail'in nükleer silahsız bir devlet olarak NPT'ye katılmasında ısrar etmiş, İsrail ise ancak tüm komşularıyla geniş kapsamlı bir barış anlaşmasına varılması durumunda bir NSAOD'yi destekleyeceğini bildirmiştir. 1995 Revcon Eylem Planını uygulamanın bir yolunu bulmakla görevlendirilen alt komite olan Alt Grup 2 müzakerelerinde bu sorun en önemli gündem maddesini teşkil etmiştir. Sonunda müzakereciler İsrail adına müzakere eden ABD ile Arap ülkeleri tarafından dile getirilen endişeleri de gözönünde bulundurarak, bir NSAOD kurulması için 2012'de bir "ilk" konferans tertiplenmesi çağrısında bulunan bir taslak hazırlamıştır.

Taslaktan unsurlar nihayetinde 2010 Revcon Nihai Belgesine dahil edilmiştir. Nihai Belgede Birleşmiş Milletler, Rusya ve İngiltere (1995 Revcon toplantısındanki Ortadoğu kararının üç sponsoru) tüm bölge ülkelerinin katılacağı, "bölge ülkeleri tarafından özgürce varılan düzenlemelere dayanarak ve nükleer silahlı devletlerin tam desteği ve katılımıyla nükleer

silahlardan ve diğer tüm kitle imha silahlarından arındırılmış bir Ortadoğu bölgesinin kurulması" amaçlı bir konferans düzenlemeyi taahhüt etmektedir.[8]

Türkiye, 2010 Revcon öncesi ve sonrasında global toplumun NSAOD'in kurulmasını hızlandırmak üzere somut adımlar atmasını güçlü bir şekilde savunmuştur. Nisan 2011'de Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Avusturalya, Kanada, Şili, Japonya, Almanya, Meksika, Hollanda, Polonya ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden mevkidaşlarıyla Eylem Planının uygulanmasını hızlandırmanın yollarını görüşmüştür. Toplantı sonrasında 10'lar Grubu (G10) uluslararası topluma "nükleer silahsızlandırmayı gerçekleştirmek ve uluslararası yayılmanın önlenmesi rejimini güçlendirmek için çalışma" çağrısında bulunan bir bildiri yayınlamıştır. Teklifleri arasında "nükleer silahlardan ve diğer tüm kitle imha silahlarından arındırılmış bir Ortadoğu" çağrısı da yer almıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı G-10'un bir üyesi olarak mevkidaşları arasında 2012 NSAOD konferansının gündemini yürütmek üzere başlıca sorumluluğu üstlenmiştir. Türkiye ayrıca konferansa evsahipliği yapmak da istemektedir.

Türkiye'nin bir NSAOD'nun hayata geçirilmesinin hızlandırılmasına yönelik şifahi zorlamaları, Mavi Marmara gemisindeki 9 Türk vatandaşının öldürülmesinin ardından Türk-İsrail ilişkilerinin kötüleşmesiyle aynı zamana denk geldi. Ayrıca Washington ve Brüksel'in ihtilaflı nükleer programı nedeniyle İran'ı ayrı tutma çabalarını artırdığı bir zamana denk geldi. Türkiye'nin bulunduğu konum Washington'daki, Erdoğan'ın NSAOD'nun oluşturulmasına yönelik yaptığı konuşmaların İsrail'in nükleer programına apaçık sitem teşkil ettiğine ve İran'ın nükleer programını kısıtlamaya yönelik küresel çabaları başka yöne çektiğine inanan bazı kişileri öfkelendirdi. Washington bu iki konuyu birbirinden ayrıştırmak ve her iki konuyu birbirinden bağımsız olarak takip etmek istediklerini oldukça açık bir şekilde ortaya koydu. Bu zamana kadar, Türkiye İsrail nükleer programı, İran'ın nükleer programı ve Orta Doğu'daki nükleer silahların yaygınlaşması konularını ayrıştırma konusuna çok az ilgi göstermişti. Türkiye, bir NSAOD'nun oluşturulmasının bölgede dengeyi sağlama ve gerilimleri azaltma konusunda büyük bir yol kat edeceğine inanarak bütün bu konuların birbirine bağlantılı olduğunu düşünmektedir.

3 Türkiye Nükleer Bomba Yapar mı?

3.1 Teorik bir Tartışma

Kaynak ve zaman ayırmaya istekli devletlerin teknik engellerin üstesinden gelebildiğini ve birinci nesil nükleer silahları başarıyla geliştirebildiğini tarih göstermiştir. Ancak tarih aynı zamanda nükleer olanaklara sahip olmasına rağmen nükleerden uzak kalmayı tercih etmiş ülkelerle de doludur. Nükleer silahlara yönelme kararı teknik olanaklarla beraber karar vericinin niyetiyle de ilgilidir. Şu anda politika yapıcılar İran'ın nükleer silahlarının komşularını da nükleer seçeneği araştırmaya iteceğinden kaygı duymaktadırlar. Sık tekrarlanan bir gerekçeye göre, İran'ın nükleer silahı bölgede bir silahlanma yarışına yol açacaktır. Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan İran'a karşı yerli nükleer olanaklar geliştirmesi en muhtemel ülkeler olarak gösterilmektedir.

[8] Ayrıntılı bilgi için bkz, "Final Document," 2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2010/50%20(VOL.I).

Başkan Gerald Ford ile Başkan George H.W.Bush'un eski Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Brent Scrowcroft 2009'da Senato Dış İlişkiler komitesine, "Eğer İran'ın devam etmesine izin verilecek olursa bölgede yarım düzine, dünya genelinde de 20 ya da 30 ülke kendini savunmak için veya çeşitli nedenlerden dolayı aynı şeyi yapacaktır," demiştir. (Haaretz 2009). ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Senato Tahsisat Alt Komitesi'ne, "Kullanılabilir bir silah sistemiyle nükleer silahlı bir İran Ortadoğu'da ve bütün bölge genelinde bir silahlanma yarışını başlatacaktır," demiştir (Voice of America 2009). ABD'deki şahinler arasında en İran karşıtı olanı, eski Bush hükümeti yetkilisi John Bolton ise ABD Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi'ne, "Eğer İran nükleer silahlar elde derse, o zaman mutlaka Suudi Arabistan da aynısını yapacak; Mısır, Türkiye ve belki bölgede başkaları da onları izleyecek ve sonunda nükleer silahlara sahip olan demokratik bir İran bile olsa, geniş kapsamlı bir yayılma riskine gireceğiz," demiştir.

Ortadoğu'da bögesel bir silahlanma yarışıyla ilgili bu uyarılar Soğuk Savaş döneminde global bir nükleer silahlanma yarışı uyarılarıyla ürpertici bir benzerlik taşımaktadır. 1957'de gizli bir CIA Ulusal Haberalma Tahmini (NIE) şu sonuca varmıştır: "Önümüzdeki 10 yıl içinde ülkeler nükleer araştırma ve güç programlarının potansiyelinden yararlanarak ve yalnızca yerli kaynakları kullanarak en az birkaç adet nominal (20-40kt) nükleer silah yapabilirler" (1957). Yalnızca Fransa, Kanada, İsveç ve Batı Almanya'nın böyle bir programı üstlenebilecek finansal olanaklara sahip olduğuna inanan ABD, Avrupa'da silahlanma çabalarının Doğu Almanya'da başlayıp Japonya'da sona erecek bir yayılma akımını başlatacağından kaygı duymuştur. Bu kaygılar Amerika'nın Avrupa genelinde askeri üslerde nükleer silahları ileri konuşlandırma kararına katkıda bulunmuştur.

Her iki örnekte de politika yapıcılar herkesin başının çaresine baktığı anarşik bir dünyada devletlerin kendilerini yok olmaktan korumak için nükleer silah arayışına gireceklerini varsaymıştır. Neo-realist/realist güvenlik paradigması yararlı olmakla birlikte, nükleer silahları yapma olanağına sahip çok sayıda ülkeye karşı nükleer silahlı nispeten az sayıda ülke olmasını açıklayamamaktadır. Gerçekte ülkeler bir dizi yayılma kısıtlarına tabidir ve gizli bir silahlanması programının başlatılması kararının alınması genelde pek kolay değildir.

Türkiye'nin böylesine bir kararı uluslararası konumunda ciddi komplikasyonlar yaratacak, ekonomisine darbe vuracak , ABD ve diğer NATO müttefikleriyle ilişkilere ciddi hasar verecektir. Ayrıca, Türkiye'nin herhangi bir nükleer silahlanma girişimi ABD'nin sert tepkisini çekecek ve büyük olasılıkla Amerika'dan güvenlik garantilerini güçlendirme teklifi gelecek, bunun yanısıra Türkiye silahlanma çabalarını sürdürecek olursa yaptırım tehdidi sözkonusu olacaktır. Türkiye'nin nükleere sahip olmayan geçmişi ve uzun yıllardır NATO güvenlik taahhüdüne güvenmesi dikkate alındığında, bağımsız bir silah kabiliyeti uğruna köklü nükleer silahsızlık politikasını kolayca bir kenara atacağı bir senaryo hayal etmek güçtür.

Türk politika yapıcıları aslında 1990'ların ortalarından beri İran'ın nükleer programının sonuçlarıyla sessiz sedasız uğraşmaktadırlar. Ankara balistik füzelerin yayılmasından kaynaklanan tehditlere karşı bağımsız bir füze kalkanını aktif olarak istemiştir. Buna bağlı olarak, sağlam diplomasi ve ekonomik işbirliğine dayanan uzlaşmacı bir dış politika benimsemiştir. Yetkililerin Türkiye'yi İran füzelerinden koruyacak teknolojiler geliştirirken,

İran'ın nükleer olma güdüsünü yatıştıracağına inandıkları bu politika aynı zamanda bölgesel gerilimi azaltmayı da amaçlamaktadır.

Türkiye kendi nükleer silah olanaklarını geliştirmek yerine, teorik olarak nükleer silahlar için ayrılan bazı misyonların yerini alacak sağlam konvansiyonel kabiliyetlerini güçlendirme arayışıyla daha fazla ilgileniyor görünmektedir. Türkiye bunun için yabancı tedarikçilere yönelmiş, ancak aynı zamanda yüksek teknolojili silahları yerli olanaklarıyla tasarlayıp üretmeye başlamayı hedeflemektedir. Türkiye'nin değişen askeri tavrı devlet olmayan oyuncuların oluşturduğu tehditlere karşı koymayı ve Türkiye'nin konvansiyonel savaş olanaklarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. NATO güçleriyle birlikte çalışabilirlik ülkenin savunma politikasının kilit unsuru olmaya devam etmektedir ve Türkiye'nin en önemli müttefikleriyle ortak üyeliğini tehlikeye atması olası değildir.

Bir bütün olarak bakıldığında Ankara'nın açıklamaları ve hareketleri Türkiye'nin NATO'nun güvenlik garantisine sadık kalacağını, bir yandan da haberalma, izleme ve bilgi yönetimi yeteneğini arttırmak için yerli kabiliyetler geliştireceğine işaret etmektedir (McGregor 2008). Türkiye'de NATO nükleer silahlarının varlığı ve Türkiye'nin İttifaka üyeliği uzun vadeli savunma stratejisinin temelini oluşturmaktadır. İttifaktan ayrılmak veya yasadışı bir nükleer programa girişmek, savunma planlamalarını ciddi biçimde saptıracak ve Türkiye'nin güvenliğini sarsacaktır. İran'ın nükleer silahına karşı çok daha muhtemel bir tepki İncirlik hava üssündeki B-61'lerin savaşa hazırlıklarını sağlamak ve nükleer kabiliyetli önhat muharebe uçaklarının alınması ve bunlarla eğitimin sağlanmasıdır. Bu iki girişim bir arada nükleer silah kullanma isteği ve becerisine dayanan caydırıcılık ilkesini pekiştirecektir. Türkiye ayrıca büyük olasılıkla BFS'nin konuşlandırılmasını ve geliştirilmesini de hızlandıracaktır. Daha geniş perspektifte, Ankara ABD'yle daha yakınlaşacak ve Amerika'nın İran'ı kontrol altına alma çabalarına katılacaktır.

Hal böyle olmakla birlikte NATO'nun güvenlik garantisinin kalkması durumunda Ankara'nın güvenlik algısı dramatik ölçüde değişebilir ve hükümeti nükleer silah olanakları geliştirme konusunu araştırmaya zorlayabilir. Türkiye'nin İttifakın ülkenin savunmasına yardım etme taahhüdünün sağlamlığı konusunda pek rahat olmadığı bilinen bir gerçektir. Türkler NATO'nun 1991'de, Birinci Körfez Savaşı'nda interseptör füzeler konuşlandırmadaki çekimserliğini çok net hatırlamaktadırlar. Daha önce belirtildiği gibi, Amerikan TNS'lerinin Türk topraklarında tutulmasının derin bir politik anlamı vardır ve Amerika'nın Türk savunmasına karşı taahhüdünü temsil etmektedir.
Eğer bir nükleer karar verilecekse, Türkiye'nin önce çekrdeği bölünebilir maddeleri üretmek için gerekli altyapıyı edinmesi gerekir. İlk nükleer silah çalışmaları büyük olasılıkla hükümetin yönlendirdiği bir fizibilite çalışması şeklinde olacak, ardından yine hükümet önderliğinde sürdürülen bir nükleer silah gayreti gelecek ve eğer başarılı olursa, sonunda nükleer bir aygıt elde edilecektir.

3.2 Türkiye'nin Nükleer Altyapısı: Türkiye Bomba Yapabilir mi?

Türkiye'nin nükleer silah için çekirdeği bölünebilir maddeleri üretmek için gerekli altyapısı bulunmamaktadır. Uranyum çıkarmak, uranyumu zenginleştirmek veya kullanılmış nükleer yakıtları yeniden işlemek için gerekli altyapı da yoktur. Bu çok önemli altyapının yokluğunda,

Türkiye bir nükleer silahın çekirdeği bölünebilir çekirdeğini yerli olarak üretemez. Ancak, birinci nesil nükleer silahların tasarımları yaygın şekilde bilinmektedir ve eğer liderler onay verirse, Türk fizikçiler büyük olasılıkla teknik olarak birinci nesil nükleer silah yapma becerisine sahiptirler. Hükümet bir nükleer silah yapmaya karar verecek olursa, hemen hemen mutlaka basit bir "gun-type", ya da birinci nesil patlama tipi bir düzenek tasarlayarak başlayacaktır.

"Gun-type" bomba, yapımı en kolay olan silahtır. Temel bomba tasarımında bir top namlusu kritik altı yüksek zenginleştirilmiş (HEU) hedefe yönelmiştir. Zincirleme reaksiyonu başlatmak için bir başka kritik altı HEU roket HEU hedefe ateşlenir. Bu iki parça bir kez birleşince nükleer zincirleme reaksiyonu başlatırlar ve sonuçta nükleer patlama oluşur. Yüzde 90 HEU bu tür silah için en etkin malzemedir, ancak yüzde 80 HEU ile de bomba yapılabilir.

"Implosion-type", bomba plütonyum çekirdeğinin konvansiyonel patlayıcılarla sıkıştırıldıktan sonra bunların ateşlenmesi neticesinde çekirdeğin sıkışarak kritik düzeye erişmesi şeklinde çalışır. Patlamanın şok dalgası nükleer inisiyatörü de sıkıştırır ve füze çekirdeğini nötronlarla doldurup zincirleme reaksiyonu başlatır. Amerikan Manhattan Projesi'ndeki bilimadamlarının 9 Ağustos 1945'te New Mexico çölünde denedikleri silah bu tiptedir. Plütonyum çekirdek Hanford, Washington'daki plütonyum üretim reaktörlerinden gelmişti. Bomba tasarımcıları silahta kullanmak üzere yaklaşık 6 kg yüzde 90 plütonyum-239'a ihtiyaç duymuşlardır. (Pu-239)

Normalde, nükleer silah yapma çabasındaki bir ülke, komple nükleer yakıt döngüsünü geliştirmeye çalışır, zira bu teknolojiler nükleer silahlarda kullanılmak üzere gereken çekirdeği bölünebilir maddeleri bir sivil güç programı kisvesi altında yerli olarak üretmelerine olanak tanımaktadır. Nükleer yakıt döngüsü uranyumun bir nükleer reaktörde ya da nükleer silahta kullanılmak üzere hazırlanmasıdır. Bu süre madeni çıkarmayı, haddelemeyi, dönüştürmeyi, zenginleştirmeyi ve yakıt üretimini kapsar. Bu adımlar nükleer yakıt döngüsünün ön cephesini oluşturur. Nükleer reaktörde bir süre kaldıktan sonra kullanılmış yakıt geçici depolama, yeniden işleme ve geri dönüşüm gibi bir dizi aşamadan daha geçtikten sonra atık olarak bertaraf edilir.

Sivil reaktörler için nükleer yakıt hazırlama ve geri dönüşüm süreci, silahlarda kullanılan çekirdeği bölünebilir maddelerinin üretim süreciyle hemen hemen aynıdır. Geçmişte gelişmekte olan ülkeler yakıt döngüsünü tamamlama çabasına girdiklerinde kuşkular uyanmıştır. Türkiye nükleer enerjiye olan kesin taahhüdüne rağmen, bugüne dek yakıt döngüsü teknolojisi geliştirmek ya da elde etmek konusunda herhangi bir plan açıklamamıştır. Ancak, gelecekte zenginleştirme ya da yeniden işleme teknolojileri geliştirme ya da edinme olasılığını da kapıyı kapatmamaktadır.

3.2.1 Türkiye'nin Ön Cephe Kapasitesi

Madencilik: Bu, uranyum ya da Toryum gibi diğer çekirdeği bölünebilir maddelerinin topraktan çıkarılması sürecidir. Türkiye Anadolu genelinde yayılmış uranyum ve toryum

yataklarına sahip olmasına rağmen, uranyumu ticari ölçekte çıkaracak altyapıya sahip değildir.

Haddeleme: Uranyum madeni çıkartıldıktan sonra bir haddehaneye götürülür ve orada öğütülüp uranyum "sarı pastasına" dönüştürülür. Ankara'da MTA Laboratuvarı 2009'dan itibaren küçük ölçekte uranyum heksaflorit üretimine başlamıştır. Nükleer Yakıt Tesisi Biriminde küçük ölçekli uranyum pürifikasyonu da yapılmaktadır.

Dönüştürme: Dönüştürme, haddelenmiş uranyumun uranyum heksaflorit (UF6) gazına dönüştürülmesi işlemidir. Türkiye'nin uranyum dönüştürmek üzere tasarlanmış ve bu işe ayrılmış tesisi yoktur, ancak sınırlı ölçüde doğal uranyumu uranyum oksit'e (UO2) dönüştürebilmektedir. UO2 zenginleştirilmiş uranyum gerektirmeyen ağır su reaktörlerinde kullanılabilmektedir.

Zenginleştirme: Doğal uranyum çıkartıldığında yüzde 99.3 uranyum-238 (U-238) ve yüzde 0.7 Uranyum-235 (U-235) şeklindedir. Dünyadaki nükleer reaktörlerin çoğunda kullanılan yakıt yüzde 3-5 U-235 konsantrasyonu gerektirir. Zenginleştirme gaz difüzyonu, santrifüjle ayrıştırma veya lazer izotop ayrıştırma şeklinde yapılır. Türkiye'de hiçbir ticari ölçekli zenginleştirme merkezi bulunmamaktadır ve ülkede bunu elde etmek ya da yapmakla ilgili bir plan da açıklanmamıştır. Ancak, gelecekte bu teknolojinin elde edilmesi olasılığı da gözardı edilmemektedir.

Silah kalitesinde uranyum zenginleştirme süreci sivil zenginleştirme sürecine çok benzemektedir. Eğer bir ülke nükleer silah geliştirmeyi isterse, arzu edilen saflık elde edilene kadar süreci tekrarlayacaktır. Nükleer bir silah için yüzde 80 ile 90 zenginleştirilmiş uranyum gerekir. Örneğin ABD Tarafından Hiroşima'da kullanılan uranyum bombasında 64 kg yüzde 80 uranyum bulunuyordu. Sonuçtaki verimin 13 ile 18 kiloton arası olduğu tahmin edilmektedir. Zenginleştirilmiş uranyum Oak Ridge, Tennessee'deki gaz difüzyon tesislerinde üretilmiştir.

Yakıt Üretimi: Zenginleştirme sonrasında UF6 yeniden UO2'ye dönüştürülüp bir nükleer yakıt çubuğunda kullanılmak üzere peletler haline getirilir. 1986'dan beri Küçükçekmece'deki Yakıt Pilot Tesisinde nükleer reaktörde kullanılmak üzere UO2 peletleri küçük ölçekte üretilmektedir.

3.2.2 Türkiye'nin Arka Cephe Kapasitesi

- **Yeniden işleme:**

  Yüzde 90-95 Plutonyum-239 (PU-239) içeren Plutonyum silah kalitesindedir. Silah kalitesinde PU-239 üretmek için, yakıt çubuğu Plutonyum-240 izotoponunun birikimini önlemek amacıyla reaktör çekirdeğinde ancak birkaç hafta tutulmalıdır.

  Sivil enerji reaktörleri çekirdeği bölünebilir maddesinin enerji çıktısını azamiye çıkartmak amacıyla daha yüksek yanma düzeyinde çalıştırılırlar. Nükleer silahlar

bağlamında ağır su reaktörleri plutonyum üretimine daha uygundur. Dünyadaki reaktörlerin büyük çoğunluğu hafif su reaktörleridir ve bunlar silah kalitesinde plutonyum üretimi için ideal değildir.

Plutonyum reaktör çekirdeğinde ışınlandıktan sonra ışınlanmış yakıt çubuklarından ayrılır. Buna karşılık, sivil enerji programlarında kullanılmış yakıtların çoğu yeniden işlenip depolanmaktadır (ISIS). PUREX sürecinde plutonyum, uranyum ve uranyumötesi elementler, kullanılmış reaktör yakıtının nitrik asit içinde çözülmesiyle ayrıştırılır. Yakıt çubuklarının kaplaması çıkartılıp ışınlanmış yakıt ortaya konur (ENS). Daha sonra yakıt çubuğunun içeriği nitrik asit solüsyonunda çözülür ve kaplama da çıkartılıp nükleer atık olarak atılır. Solüsyon kerosenle karışık tribütil fosfatla bir araya getirildiğinde uranyumötesi elementler plutonyum ve uranyumdan ayrılır. Plutonyum ve uranyum ayrıldıktan sonra solüsyonda plutonyum nitrat ve uranyum nitrat kalır. Plutonyum genelde nakliye ve depolama için bir oksite dönüştürülür, ya da bir nükleer silahın çekirdeğinde kullanılmak üzere işlenir.

Türkiye'nin hızla ve kolayca yeniden işleme kabiliyeti geliştirmesi olası değildir; zira tedarikçi ülkeler ihracat kısıtlamalarını arttırmış ve son yıllarda ancak az sayıda ekipman transferi yapmışlardır. Ayrıca Türkiye'de herhangi bir nükleer reaktör bulunmamaktadır.

Türkiye'nin Rusya'yla yaptığı anlaşma 4 Standardize VVER-1000 (Avrupa'da MIR-1200 veya Modernized International Reactor olarak bilinmektedir) yapımı içindir. İmkansız olmasa da, bu hafif su reaktörleri silah kalitesinde plutonyum üretimi için ideal değildir (Gillinsky 2004). Bundan başka, Rusya "anahtar teslim" bir reaktör sunmayı ve kullanılmış nükleer yakıtın tamamını geri almayı planlamaktadır. Rusya yakıt çubuklarını sağlayacak, tesisi denetleyip işletecek, sonra da kullanılmış yakıtı alacaktır. Türkiye'nin ne yakıt çubuklarına, ne de birikmiş kullanılmış yakıta erişimi olacaktır.

Türkiye, sivil bir nükleer enerji programının temelini oluşturmak üzere bir dizi teknolojiye yatırım yapmıştır. Ancak, ticari ölçekte zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin bulunmayışı, Türkiye'nın hızlı bir şekilde nükleer silah geliştirmesini pek olası kılmamaktadır. Nükleer endüstrisi daha yeni doğmakta olduğundan ve ticari ölçekte zenginleştirme ile yeniden işlemenin geliştirilmesindeki güçlükler karşısında, Türkiye yakıt döngüsü teknolojisi için büyük olasılıkla yabancı tedarikçilere dayanacaktır. Yukarıdaki ihracatın kontrolü bölümünde belirtildiği gibi, uluslararası toplum bu teknolojileri sıkı kontrol etmektedir. Ancak, kaçakçılık şebekelerinin artması ve teknolojik bilgi birikiminin yayılması ülkelerin kendi başlarına zenginleştirme teknolojileri geliştirmelerini olanak dışı bırakmamaktadır.

Türkiye'nin nükleer silahların yayılmasını önlemek konusunda çok parlak bir geçmişi vardır ve nükleer teknolojinin yayılması konusunda ilgili tüm IAEA ile uluslararası enstrümanları imzalamıştır. Bundan başka, NATO üyesidir ve AB üyeliğine adaydır. NATO'daki müttefikleriyle ilişkiler kopmadıkça veya güvenlik ortamında büyük bir değişiklik gerçekleşmedikçe, ya da sivil yönetim Ankara'nın ivedi menfaatlerinde köklü bir yeniden değerlendirmeye girişmedikçe, Türkiye'nin gayrımeşru yollardan nükleer silah geliştirmeyi düşünmesi olası değildir.

Türkiye Soğuk Savaşın büyük bölümünde nükleer silahlı düşmanlarla kaşı karşıya kalmıştır. Ülke küçük bir nükleer cephanelik geliştirmek yerine, ABD ile ittifakı tercih etmiştir. İran'ın nükleer silahı, güç dengesini değiştirecek ve Türklerin bölgedeki hareket özgürlüğünü büyük ölçüde kısıtlayacaktır. Eğer bu durum gerçekleşirse, Türkiye büyük olasılıkla caydırıcılık için yıllardır olduğu gibi NATO'nun nükleer politikasına güvenmeye devam edecektir.

Türkiye bu senaryoyu önlemek için çok çaba göstermektedir. Türk politika yapıcıları Batılı mevkidaşlarına sürekli yeniden bir "cephe" ülkesi olmak istemediklerini hatırlatmaktadır. Ankara'nın Ortadoğu'ya dönüşü, kısmen ekonomik bütünleşme, karşılıklı bağımlılık ve dostça ilişkilerin yaptırımlardan ve tehditkar bir söylemden daha etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle Türkiye dış politika sorunlarına yumuşak güce dayanan çözümler arayışında bir devlet olduğunu ortaya koymuştur. Ankara nükleer bir tetikleyici ile karşı karşıya kalırsa, büyük olasılıkla güvenliğinin geleneksel garantörleriyle olan bağlarını güçlendirip neo-liberal yaklaşımını devam ettirecektir.

4 Sonuç: Türkiye, Nükleer Alanda Batıdan "Bağımsız" bir Politika İzlemeye Ne Ölçüde Meyillidir?

"Sıfır sorun" dış politikasının esas ilkelerinden biri Türkiye'nin geleneksel Batılı müttefikleriyle bölgedeki komşuları arasındaki ilişkileri dengede tutmaktır.[9] Türkiye önceki politikalarından farklı olarak, komşu ülkelerle daha yakın ilişkiler kurma adına Batı'dan gelen politik baskılara göğüs germeye daha eğilimli olmuştur (The Economist,2010).Bunun en belirgin örneği Ankara'nın İran'ı IAEA'ya karşı geldiği ve nükleer aktiviteleri konusunda önemli bir dizi soruya cevap vermeyi reddettiği için gündeme gelen suçlamalarda Batılı müttefikleri kadar ileri gitmekteki isteksizliğidir. Bu isteksizlik Batı'da bazılarını Türkiye'nin hala sadık bir Batı müttefiki olarak görülüp görülemeyeceğini sorgulamaya itmiştir.

Türkiye'nin söylemindeki değişiklik Soğuk Savaş düşüncesinden uzaklaşıp, özünde bölgesel istikrarı ve ekonomik kalkınmayı destekleme çabası bulunan daha kapsayıcı bir bölgesel stratejiye yönelmesiyle aynı zamana denk gelmiştir. Türk hükümeti iç siyasi gündeminin odak noktası olarak büyük ölçekli altyapı geliştirme projelerine yoğun yatırım yapmıştır. Bu projeler bazı örneklerde Türk dış politikasını da etkilemiştir. Örneğin, nükleer enerjiye yönelme kararı dış politika açısından geniş etkileri bulunan dahili bir karardır. Hükümet nükleer enerjiyi açıkça ithal fosil yakıtlara karşı yararlı bir alternatif olarak tanımlamış ve nükleer gücü geliştirmeyi ulusal bir öncelik haline getirmiştir. Ancak ülkenin teknik sınırlamaları karşısında, Türkiye öngörülebilir gelecekte nükleer enerji için yabancı tedarikçilere güvenmek zorunda kalacaktır ve bu da doğal olarak bazı Batılı nükleer tedarikçi ulusların çabalarıyla NPT'nin üç temel direğinin aşınmaması konusundaki önceliği beraberinde getirmektedir. Batı'nın bu alandaki çabalarının aşırılığı Türkiye'nin İran'ın zenginleştirme hakkını teyid etme tercihine yol açmıştır.

[9] . Türk Politikasındaki değişiminin daha kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Sinan Ülgen: "*A place in the sun or 15 minutes of fame: understanding Turkey's new foreign policy*". Carnegie Europe, Aralık 2010, Brüksel.

Türkiye ve Batılı müttefiklerinin menfaatleri İran'ın nükleer silah geliştirmemesini sağlamak konusunda birleşmektedir. Türk güvenlik ve hükümet yetkilileri İran'ın nükleer silahının bölgedeki güç dengesini bozacağından ve Türkiye'nin güvenlik menfaatlerini sarsacağından kaygı duymaktadırlar. Bu kaygı Washington ve Brüksel'deki yetkililer tarafından da paylaşılmaktadır. Ancak, Türkiye ile Batı'nın İran nükleer krizini nasıl çözmek istedikleri konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Batı politika olarak zorlayıcı yaptırımları benimserken, Türkiye "yumuşak güç" yaklaşımı lehine bu politikayı reddetmektedir. İran rejimini izole etmenin uygulanabilirliği, iç politika ve ekonomik konular anlaşmazlığı körüklemektedir. Türkiye yaptırımların İran'daki nükleer taraftarlarını güçlendireceğine inanmakta; Batı ise yaptırımların İran'ın nükleer programını ilerletme yolundaki iradesini baltalayacağına inanmaktadır. Bu görüş ayrılığı, Batı'nın Türkiye-İran-Brezilya ortak bildirgesinden rahatsızlığı, Türkiye'nin ise BMGK 1929 sayılı kararını desteklemeyi reddetmesi ile sonuçlanmıştır.

Türkiye'nin BMGK'nde ABD'ye karşı çıkmaya istekli olması Ankara'nın yeni güvenlik görüşü ve bölgesel güvenlik hedeflerini elde etmek için daha bağımsız bir politika yürütme istekliliği konusunda çok şey söylemektedir. Bu bağlamda, Batılı güçlerin izlediği politikaların Türkiye'nin ulusal güvenlik menfaatleriyle çatışması durumunda, Ankara'nın bunları desteklemekte tereddüt edeceğini söylemek doğru olacaktır. Ankara'nın son zamanlardaki NSAOD girişimini hızlandırma konulu çabaları, Batı'dan gelen baskılara göğüs germeye hazır olmasının bir başka örneğidir. Türkiye NSAOD girişimini her zaman desteklemiş, ancak son yıllarda çok daha proaktif bir tavır benimsemesine kadar, uygulama konusunda büyük ölçüde sessiz kalmıştır.

Ancak, Türkiye'nin TNS politikası açısından tam tersi doğrudur. Türkiye bu silahları NATO'nun kolektif güvenlik ilkesinin bir yansıması olarak gördüğünden, ülkenin savunma stratejisinin de odak noktasını oluşturan, Soğuk Savaş dönemindeki destek politikasını sürdürmüştür. Ankara bir başka NATO üyesi ülkenin TNS'lerin kaldırılmasıyla ilgili müzakerelere başlama çağrısına tam destek vermekte çekimser kalmış, İtalya ile beraber bunların konuşlandırılmasını sürdürmeye sessiz destek vermiştir. Bu açıdan Ankara NATO müttefiklerine ve kolektif güvenlik garantisine sadık kalmaktadır.

Ankara'nın dış politikasındaki denge çabalarının belki de en belirgin örneği, 2010 NATO Zirvesinde BFSS konusundaki tavrı olmuştur. Bir yandan Türkiye'nin geçmişten beri BFSS arayışında olması, balistik füzelerin yayılmasının oluşturduğu tehdidin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak, Ankara'nın tıpkı İran'ın nükleer sorununun en iyi nasıl çözülebileceği konusundaki tavrı gibi, İslam Cumhuriyeti'ni tehdit etmenin yalnızca Tahran'ı hızla bir balistik füze arsenali oluşturmaya teşvik etme ihtimalinden dolayı İran'ı sistemin varlık nedeni olarak göstermekte temkinli davranmaktadır. Ankara bu tartışmada BFSS konseptini desteklemiş, ancak nihai belgede İran veya Suriye'nin tehdit olarak gösterilmemesini sağlamıştır. Türkiye Batı'nın talepleriyle İran ve diğer bölge ülkelerinin taleplerini başarılı bir biçimde dengelemiştir.

İleriye bakıldığında, Türkiye büyük olasılıkla kendi ulusal menfaatine dayalı bir dış politika yürütmeye devam edecek ve bu zaman zaman Batı'nın amaçlarıyla çelişebilecektir. Haziran 2011 seçimlerinde AKP'nin yeniden seçilmesi Türk dış politikasında kısa ve orta vadede bir politik devamlılık sağlamıştır. Aynı zamanda, halkın iktidar partisine verdiği güçlü yetki, AKP

yönetimi tarafından artık Ankara'nın uluslararası ilişkilere yaklaşımının temelini oluşturan daha girişken ve iddalı dış politikanın onaylandığı olarak yorumlanmaktadır. Seçim sonuçları AKP'nin dış politika söyleminin Türk kamuoyunun anlamlı bir kısmında baskın paradigma olduğunu göstermektedir. Kamuoyundan yeni ve güçlü bir yetki alan Ankara hükümeti, zaman zaman ülkenin Batı'daki müttefikleriyle çelişkiye düşmek anlamına gelse de, bölgesel güç rolünde artık daha da rahat olacaktır.

Uzun vadede ordunun ulusal güvenlik politikası üzerindeki etkisi daha da azalabilir ve sivil politikalarla dış politika arasındaki bağ daha da güçlenebilir. Nükleer alanda, Türkiye'nin NPT'nin IV. Maddesi çerçevesindeki haklarla ilgili tavrı ve NSG içinde tedarikçiler için önerilen bazı kısıtlamalara dair muhalefeti büyük olasılıkla değişmeyecektir. Nükleer enerjiye geçilmesi, kendi kendine yeterlilik ve ulusal prestij gibi bir dizi yan veçheleri de olan uzun vadeli bir kalkınma hedefidir. Bu bağlamda Türkiye'nin konumu henüz nükleer gücü olmayıp sivil bir nükleer program geliştirme amacında olan diğer devletlerin söylemine yakından benzemektedir. Türkiye tedarik tarafındaki, zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojisinin yayılmasını önleyen sıkı kontrollere ve ABD'nin "karakutu" ve "anahtar teslim" tekliflerine karşı çıkan bir dizi ülke arasındadır.

Ancak, Türkiye'nin nükleer enerji ve nükleer silahlarına yayılmasının önlenmesiyle ilgili bir dizi konuda Batı'daki geleneksel ortaklarıyla olan uyumsuzluğu Türk siyaset yapıcılarının nükleer silah programı geliştirme düşünceleri olduğu şeklinde algılanmamalıdır. Türkiye'nin ulaştığı demokratik olgunluk düzeyi ve Ankara'nın uzun süredir Batı'yla olan birlikteliği böyle bir sonucu olanaksız kılmaktadır. Türk politika yapıcıları böylesi temelsiz ve basit iddialardan rahatsızlık duymaktadırlar. Dış politikada da gizli bir nükleer silah programının geliştirilmesi herhangi bir mantıktan yoksundur. Türkiye'nin hedefi, yumuşak ve akıllı gücüne dayanan önemli ve merkezi bir ülke olarak konumunu pekiştirmektir. Bu vizyon kuşkusuz bölgenin bir sonraki haydut devleti olmakla uyumlu değildir ve aksi demokratik toplumlarda seçimleri kaybetmenin kesin bir reçetesini oluşturmaktadır. İran'ın uluslararası toplumun tüm çabalarına rağmen nükleer silah sahibi olması senaryosunda bile, Türkiye'nin tepkisi tümüyle Tahran'ı kontrol etmek üzere belirlenen stratejide rol almak şeklinde olacaktır.

Ankara global yayılmanın önlenmesi rejimine bağlı kalmaktadır. Ancak, son girişimler Türkiye'nin nükleer enerjideki geleceği için çok önemli gördüğü konularda taviz vermeye yanaşmadığını açıkça göstermektedir. Ankara bu şekilde, zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerinin yayılmasını engelleme amaçlı uluslararası taleplere rağmen yerli nükleer yetenekler geliştirme çabasındaki bir dizi nükleer güç adayı ülkeye katılmıştır. Ankara 2020 yılında Rus yapımı ilk reaktörün faaliyete geçmesini ve Türkiye'nin enerjiye aç pazarına enerji sağlamasını ummaktadır. Bu cesur hedefin bir yan ürünü olarak da, Türkiye 4. Madde çerçevesindeki haklarıyla bağlantılı söylemini güçlendirmiş, dünya genelinde benzer düşünen ülkelere katılmıştır. Türkiye'nin pozisyonu enerji kaynaklarında çeşitlenmeye gitmek ve nükleer enerjinin yayılmasından yararlanmak isteyen bir dizi yeni veya nükleer gücü olmayan ülkenin tutumunu da yansıtmaktadır.

Nükleer enerji endüstrisinin Batı'da yoğunlaşmış bir dizi tedarikçiden tüm dünyayı kapsayan yaygın bir sektöre dönüşmesi, potansiyel tedarikçilerin ve nükleer bilgi birikimi kaynaklarının da sayısını arttırmıştır. Bunun nükleer silahların yayılmasını önleme amaçlı uluslararası anlaşmalar üzerinde de somut bir etkisi olmuştur. Nükleer teknolojiye erişim artar ve

tedarikçilerin sayısı çoğalırken eski nükleer güçlerin etkinliği azalmış, nükleer teknolojiye erişim kazanmaya kararlı, yeni bir uluslar bloğu ortaya çıkmıştır. İran'ın tartışmalı nükleer programı tüm bu gelişmelere gölge düşürmektedir. Gelecekte bu yeni ve gelişmekte olan nükleer güç sahibi ülkelerin kendi nükleer güç isteklerini çift kullanımlı teknolojilerin yayılmasını önleme amaçlı uluslararası çabalarla dengelemeleri gerekecektir.

Türk hükümetinin teknik ve enerji alanlarında kendine yeterlilik konusundaki sarsılmaz arzusu, hükümetin nükleer silahların yayılmasını önleme politikasıyla bağlantılı her konuyu da etkilemekte, geleneksel güçlerin talepleriyle yeni gelişen ülkelerinkini dengelemeye zorlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye büyük olasılıkla tedarikçi tarafında daha sıkı kontrollerle NPT ruhunun tehlikeye düşmemesini sağlamak, öte yanda da NPT kapsamındaki her ülkenin nükleer teknolojiye erişimini gerçekleştirmek için yoğun çaba gösterecektir. Ancak güvenlik tarafında, NATO üyeliği Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejisinin odak noktası olarak korumaktadır. Dolayısıyla Türkiye NATO'nun gelecekteki güvenlik stratejilerini desteklemeye ve hatta biçimlendirmeye yardımcı olmaya devam edecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin son zamanlardaki nükleer politikaları da Batı'yla olan geleneksel ilişkilerini Ortadoğulu komşularıyla dengeleme arzusunu yakından yansıtmaktadır. Türkiye'nin yeni dış politikasının halihazırdaki yörüngesinin yakın ve orta vadede büyük olasılıkla değişmeyecek olması Ankara'nın nükleer geleceğini yeni ve eski müttefiklerine anlatmaya devam etmek zorunda kalmaya devam edeceğini göstermektedir.

Bibliografya

Boese W. (Eylül 2005), "No Consensus on Nuclear Supply Rules," *Arms Control Today*, http://www.armscontrol.org/act/2005_09/NoConsensusNukeSupply.

Boese,W. (Mayıs 2008), "U.S. Joins Others Seeking Nuclear Export Criteria," *Arms Control Today,* http://www.armscontrol.org/act/2008_05/NuclearExport.

Bunn,M., M. Malin ve Willian H. Tobey (Mayıs 2011), "Limiting Transfer of Enrichment and Reprocessing Technology: Issues, Constraints and Options," Belfer Center for Science and International Affairs, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/MTA-NSG-report-color.pdf.

CBP,"Export Control and Related Border Security (EXBS) Program Overview," 14 Temmuz, 2008,http://www.cbp.gov/xp/cgov/border_security/international_operations/international_training/exbs.xml.

Clearinghouse, James Martin Center for Nonproliferation Studies Nuclear-Weapons Free Zone (Nisan 2010), http://cns.miis.edu/NSAB_clearinghouse/index.htm.

Dunlop, W.G.(Aralık 2009) , "Iran Offers to Swap 400 Kilos of LEU on Kish for Atomic Fuel," AFP.

Exprtcontrol.org: A Resource on Nonproliferation Export Controls, "Turkey's Views on Non-Proliferation and Turkish Export Control System," http://www.exportcontrol.org/library/conferences/1379/TURKEY.pdf.

Federation of American Scientists, "IAEA and Iraqi Nuclear Weapons," www.fas.org.
Fitzpatrick, M., (2008), Nuclear Programmes in the Middle East: In the Shadow of Iran,Londra: The International Institute for Strategic Studies.

Gillinsky,V. (Ekim 2004) "A Fresh Examination of the Proliferation Dangers of Light Water Reactors," The Nonproliferation Policy Education Center, http://www.npolicy.org/files/20041022-GilinskyEtAl-LWR.pdf.

Habertürk,http://www.haberturk.com/gundem/haber/516636-biz-de-uranyum-zenginlestirecegiz.

Haaretz (03 Haziran 2009), "Iran Could Trigger Nuclear Arms Race in Middle East,", http://www.haaretz.com/news/iran-could-trigger-nuclear-arms-race-in-middle-east-1.271591.

Harvey, C. (Mart 2011),"From Theory to Reality: The Evolution of Multilateral Assurance of Nuclear Fuel Supply," *The Nuclear Threat Initiative* http://www.nti.org/e_research/e3_fuel_cycle.html.

IAEA, "The Safeguards of the International Atomic Energy Agency," http://www.iaea.org/OurWork/SV/Safeguards/safeg_system.pdf.

Institute for Science and International Security (Haziran 2011), "Production of Plutonium and Highly Enriched Uranium," http://www.isis-online.org/publications/fmct/primer/Section_II_nopics.html.

International Institute for Strategic Studies, "A.Q. Khan and Onward Proliferation from Pakistan",http://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/nbm/nuclear-black-market-dossier-a-net-assesment/aq-khan-and-onward-prolifertion-from-pakistan/

Kibaroğlu, M. (Nisan 2011), "Turkey, NATO & and Nuclear Sharing: Prospects after NATO's Lisbon Summit," Nuclear Policy Paper No. 5, British American Security Information Council, http://www.basicint.org/sites/default/files/Nuclear_Policy_Paper_No5.pdf.

McGregor,A. (Haziran 2008), "Arming for Asymmetric Warfare: Turkey's Arms Industry in the 21st Century," The Jamestown Foundation http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-McGregorTurkishArmsIndustry.pdf.
Marashi, I ve G. Nilsu (Nisan 2009) , "Turkish Perceptions and Nuclear Proliferation," *Strategic Insights,* Cilt. 8, Sayı 2, http://www.nps.edu/Academics/centers/ccc/publications/OnlineJournal/2009/Apr/marashiApr09.html.

National Intelligence Estimate (1957), "Nuclear Weapons Production in Fourth Countries - Likelihood and Consequences,"http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB155/prolif-2.pdf.

NATO (2010), “Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation,” http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf.

Nikitin, M.B., A Andrews ve M Holt (Mart 2011), Managing the Nuclear Fuel Cycle: Policy Implications for Expanding Access to Nuclear Power, Congressional Research Service, http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL34234.pdf.

Nuclear Suppliers Group Guidelines (Kasım 2007), INFCIRC/254/Rev.9/Part 1a, http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/PDF/infcirc254r9p1-071107.pdf .
Public Papers of the President of the United States: John F. Kennedy, 1963 (1964), Washington, D.C.: Government Printing Office.
PUREX Process, European Nuclear Society
http://www.euronuclear.org/info/encyclopedia/p/purex-process.htm.

RIA Novosti (Mart 2011), “Turkey suspects nukes on Iranian plane, finds other banned weapons headed to Syria,” http://en.rian.ru/world/20110322/163144440.html.

Snyder, S. ve Wilbert van der Zeijden (Mart 2011), “Withdrawal Issues: What NATO Countries say About the Future of Nuclear Weapons in Europe,” IKV Pax Christi.
Stein,A. (Ağustos 2009). “U.S. – UAE Nuclear Cooperation,” *The Nuclear Threat Initiative,* http://www.nti.org/e_research/e3_uae_us_cooperation.html.

Stricker,A. (Şubat 2011), “United States Indicts Man behind Alleged Multi-Million Dollar Iranian Smuggling Network,” The Institute for Science and International Security, 11,http://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/Jafari_10Feb2011.pdf.

The Economist (10 Haziran 2010), http://www.economist.com/node/16333417.

Taşpınar,Ö. (Eylül 2008), "Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism," *Carnegie Papers*, No. 10 : 21, erişim için:
http://www.carnegieendowment.org/files/cmec10_taspinar_final.pdf.

Türkyılmaz, O.(2010), “Turkey’s Energy Policies: Suggestions for a Change,” *Insight Turkey,* Cilt:12, Sayı: 3.

World Nuclear Association (Haziran 2010), “International Framework for Nuclear Energy Cooperation (formerly Global Nuclear Energy Partnership),” http://www.world-nuclear.org/info/inf117_gnep.html.

Voice of America News (20 Mayıs 2009), “Clinton: Middle East May Start Arms Race If Iran Gets Nukes,” http://www.voanews.com/english/news/a-13-2009-05-20-voa59-68786472.html.